

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

TALOUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Johanna Mäkelä

**TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN HUOMAUTUSTEN VAIKUTUKSET
YRITYKSEN LAINANSAANTIIN**

Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimi

Lokakuu 2012

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
1.1 Johdatus aiheeseen	3
1.2 Aikaisemmat tutkimukset	4
1.3 Tutkimusongelma	6
2 TILINTARKASTUS	8
2.1 Tilintarkastuksen määritelmä	8
2.2 Laskentatoimi	9
2.3 Omistuksen ja johdon erkaneminen	10
2.3.1 Aganttiteoria	11
2.3.2 Tilintarkastuksen informatiivisuus ja epäsymmetrinen informaatio	13
2.3.3 Peliteoria	14
2.4 Tilintarkastuksen odotuskuilu	15
2.5 Tilintarkastajan riippumattomuus	17
3 Tilintarkastuksen laatu	20
3.1 Tilintarkastuksen laadun määritelmä	20
3.2 Tutkimuksia tilintarkastuksen laadusta	21
4 Yrityksen rahoitus	32
4.1 Yrityksen rahoitus	32
4.2 Rahoitusmarkkinat ja vieras pääoma	33
4.3 Aganttiteoria yrityksen rahoituksessa	35
4.4 Tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen merkitys yrityksen rahoituksessa	36
5 SUOMALAINEN TILINTARKASTUSLAINSÄÄDÄNTÖ	39
5.1 Lakisääteinen kirjanpito	39
5.2 Lakisääteinen tilintarkastus	40
5.3 Tilintarkastajan kelpoisuus	42
5.4 Tilintarkastajan raportointi	43
5.5 Tilintarkastuksen muoto	43
6 TUTKIMUSAINEISTO, MENETELMÄT JA TUTKIMUSTULOKSET	47
6.1 Aineiston kuvaus	47
6.2 Tilastollisten menetelmien määritelmiä	48
7 TUTKIMUSTULOKSET	52
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	56
LÄHTEET	58

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen tilintarkastusraportin huomautuksien vaikutusta suomalaisten yritysten lainansaantiin. Keskityn tarkastelemaan kolmea yleisintä huomautusta, jotka ovat huomautus oman pääoman määrästä, osakeyhtiölain vastaiset saamiset tai huomautukset tilinpäätöksessä tai sen erissä. Aikaisemmat tutkimukset aiheesta antavat ristiriitaisia tuloksia siitä, onko tilintarkastusraportin huomautuksilla vaikutusta lainansaantiin. Useimmat aiheesta tehdyt tutkimukset ovat empiirisiä ja vain muutamat tutkimukset teoreettisia. Pro gradu -tutkielmani on arkistotutkimus eli aineisto on kerätty tietokannasta. Tutkielman tarkoitus on antaa lisää tietoa tilintarkastusraporttien vaikutuksesta yrityksen taloudelliseen tilanteeseen.

Tilintarkastuksen tavoitteena on antaa lausunto siitä, että tilinpäätös on laadittu voimassaolevien säännösten ja määräysten mukaisesti ja se antaa kirjanpitolaissa tarkoitettulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot (Tilintarkastusalan suositukset 2004: 44). Tilintarkastustoimeksiannossa on kolme osapuolta: tilintarkastaja, vastuussa oleva osapuoli sekä oletettu käyttäjä. Vastuussa oleva osapuoli ja oletettu käyttäjä ovat usein eri organisaatioista. Eräät käyttäjät, kuten pankit tai viranomaiset, saattavat vaatia tai pyytää yrityksen tilintarkastusraporttia. (Tilintarkastusalan suositukset 2004: 21.) Tästä voidaan siis päätellä, että kyseiset tahot kokevat tilintarkastusraportin hyödylliseksi. Tilintarkastusraportin hyödyllisyydestä on tehty tutkimusta. Moni näistä tutkimuksista on empiirisiä, joissa esimerkiksi pankki- ja rahoituslalla työskenteleviä on pyydetty arvioimaan tilintarkastusraportin vaikutusta lainan antamiseen yritykselle.

Pankit ovat yleisin lainanantaja pienille ja keskisuurille yrityksille. Yleensä lainan korot ja muut pankkikulut ovat alhaisemmat suurille yrityksille. Syy miksi pienet yritykset eivät saa lainaa, johtuu usein vakuuksien puutteesta. Keskisuurilla yrityksillä ongelmana on usein huono taloudellinen tilanne ja puutteellinen tieto yrityksen tilasta. Tavaraluotto on pk-yritysten yksi yleisimmistä lyhyen aikavälin

rahoituskeinoista. Tätä voi selittää osaltaan se, että pienillä yrityksillä ei usein ole tarpeeksi käyttöpääomaa ei-käteismaksujen ja asiakkaiden myöhästyneiden maksujen vuoksi. (European Commission 2003: 7.) Tammikuussa 2001 Basel II –säädöksen valmistelut aloitettiin ja tämän jälkeen pankit ovat alkaneet antaa varovaisemmin lainaa pk-yrityksille EU-alueella. On ollut myös havaittavissa, että pankit huomioivat laajemmin yrityksen taloudellisesta tilanteesta saatavilla olevan tiedon. (European Commission 2003: 13–14.)

Euroopassa voidaan erottaa markkina- ja pankkiehtoiset rahoitusjärjestelmät. Pankkiehtoisessa järjestelmässä pankit ovat yritysten pääasiallinen rahoittaja. Markkinaehtoisessa järjestelmässä muut rahoitusvaihtoehdot kuten pääomarahaus ja valtion liikkeelle laskemat velkakirjat ovat suuremmissa roolissa. Suomi kuuluu pankkiehtoiseen järjestelmään. Eri maissa on vallalla eri rahoitusjärjestelmät, mutta suurin osa pk-yrityksistä rahoittaa silti toimintansa pankkilainalla. EU-alueella pankit ovat siis tärkein rahoituksen lähde pk-yrityksille. (European Commission 2003: 19–23.)

Suomessa pankkien rooli pk-yritysten rahoittajina on siis merkittävä. Tämän vuoksi on tarpeellista tarkastella tilintarkastusraporttien hyödyllisyyttä lainanmyöntämisen perusteina. Tarpeen on myös tutkia, onko tilintarkastusraporttien huomautuksilla lisäarvoa, kun pankit harkitsevat rahoituksen myöntämistä yritykselle. Tämä voi myös antaa tietoa tilintarkastuksen odotuskuilusta (expectation gap) eli tilintarkastajan ja tilintarkastusraportin käyttäjien eroavista oletuksista tilintarkastuksen suhteen. Suomessa tilintarkastus on pakollinen, ellei yritys täytä tiettyjä pienen yrityksen edellytyksiä työntekijöiden, taseen loppusumman tai liikevaihdon suhteen.

1.2 Aikaisemmat tutkimukset

Niemi ja Sundgren (2010) tutkivat tilintarkastusraporttien huomautuksien vaikutusta pienten ja keskisuurten suomalaisten yritysten lainansaantiin. Tutkimus keskittyy tarkastelemaan yksityisessä omistuksessa olevia yrityksiä. Lainanantajat ovat yksi yrityksen tilinpäätöksen ja tilintarkastusraportin pääkäyttäjistä, minkä vuoksi

tutkimukset tilintarkastusraporttien hyödyllisyydestä lainanantajille ovat tarpeellisia. Niemen ja Sundgrenin tutkimus keskittyy tarkastelemaan lisäävätkö tilintarkastusraporttien huomautukset yrityksen lainanottoa tavaraluoton muodossa. Tavaraluotto ja ostovelkojen lisääntyminen ovat yritykselle kalleimpia lainan muotoja. Tutkimus olettaa, että jos yrityksen tavaraluotonotto lisääntyy tilintarkastusraportin huomautuksen jälkeen, huomautus on vaikeuttanut lainansaantia pankeilta. Niemi ja Sundgren eivät löydä tutkimuksessaan positiivista korrelaatiota tilintarkastusraporttien huomautuksien ja tavaraluoton välillä.

Niemen ja Sundgrenin tutkimus keskittyy tilintarkastusraporttien huomautuksien tutkimiseen. Suurempi osa alan tutkimuksista keskittyy tarkastelemaan tilintarkastusraportin going concern eli toiminnan jatkuvuuden lausuntoja ja niiden vaikutusta yritysten taloudelliseen tilanteeseen. Kyseisissä tutkimuksissa tarkastellaan usein yrityksen konkurssin yhteyttä going concern –lausuntoon.

Gómez-Guillamón (2003) tarkastelee tutkimuksessaan tilintarkastusraportin hyödyllisyyttä. Hän haastattelee tutkimuksessaan espanjalaisia rahoitusalan asiantuntijoita sekä yritysanalysoijia ja selvittää, kokevatko nämä tahot tilintarkastusraportin hyödylliseksi tehdessään päätöksiä yrityksen taloudellisesta tilasta. Tulosten mukaan tilintarkastusraportit ovat hyödyllisiä investoijille ja lainanantajille. Pankkien työntekijät olivat vahvasti sitä mieltä, että tilintarkastusraportti vaikuttaa heidän lainanantamispäätökseensä. Tilintarkastusraportti vaikuttaa myös annettavan lainan määrään, joskaan vaikutus ei ole yhtä vahva kuin päätettäessä, annetaanko yritykselle lainaa.

Bessell, Anandarajan ja Umar (2003) tutkivat onko tilintarkastusraportin huomautuksilla informaatioarvoa niiden käyttäjille. He käyttivät tutkimuksessaan australialaista aineistoa. Tutkimuksen tuloksien mukaan huomautuksilla ei ole huomattavaa lisäarvoa, jos yritys on taloudellisesti huonossa tilanteessa.

Blackwell, Noland ja Winters (1998) tutkivat saavatko yritykset, joille on suoritettu tilintarkastus, lainaa alhaisemmalla korolla verrattuna yrityksiin, joissa ei ole suoritettu tilintarkastusta. Tilintarkastus ei ollut kyseisen tutkimuksen havaintoaineiston yrityksille pakollinen. Tarve tilintarkastukseen ilmenee tällöin

tarkastuksen hyödyistä kuten mahdollisista alemmista koroista. Kyseisen tutkimuksen tulosten mukaan yritykset, joille tilintarkastus on suoritettu, maksavat lainoistaan alempaa korkoa kuin yritykset, joille ei ole suoritettu tilintarkastusta. Tämän mukaan tilintarkastusraportilla on siis informaatioarvoa lainanantajille.

1.3 Tutkimusongelma

Tutkimuksen tavoitteena on tutkia tilintarkastushuomautusten vaikutusta suomalaisten yritysten lainan saantiin. Aineisto koostuu suomalaisista pk-yrityksistä vuosina 2003–2009. Tutkielmassani tarkastelen kolmea yleisintä tilintarkastusraportin huomautusta ja pyrin selvittämään, onko näillä huomautuksilla vaikutusta yrityksen lainansaantiin. Kolme yleisintä tilintarkastushuomautusta ovat huomautus tase-erien arvostuksesta, osakeyhtiölain vastaiset saamiset yrityksessä ja huomautukset tilinpäätöksessä tai sen erissä. Tutkimusaineisto on kerätty Voitto+ -tietokannasta, jossa on mahdollisuus erottaa omiksi ryhmikseen ne yhtiöt, jotka ovat saaneet tilintarkastushuomautuksen.

Aineistoa analysoidaan tutkimuksessa SAS -ohjelmalla, jolla luodaan lineaarinen regressiomalli, minkä perusteella pyritään selvittämään tilintarkastushuomautusten vaikutus lainansaantiin ottaen huomioon regressiomalliin valitut kontrollimuuttujat, jotka kuvaavat yrityksen taloudellista tilannetta. Regressiomallin vaikuttaviksi tekijöiksi on tutkimuksessa valittu yrityksen ostovelat jaettuna taseen loppusummalla, korko- ja muut rahoituskulut jaettuna taseen loppusummalla ja quick ratio -tunnusluku. Quick ratio kuvaa maksuvalmiutta ja kykyä suoriutua lyhytaikaisista veloista rahoitusomaisuudella. Ostovelkojen lisääntyminen voi olla merkki siitä, että yrityksellä on hankaluuksi lainan saannissa rahoituslaitoksilta. Ostovelkojen lisääminen tarkoittaa lyhytaikaisen luoton saamista tavaran toimittajilta, mikä on kallis lainan muoto. Korko- ja rahoituskuluilla pyritään selvittämään yrityksen lainan mahdollista kallistumista. Kontrollimuuttujiksi on valittu sijoitetun pääoman tuotto prosentti, joka mittaa kannattavuutta, taseen loppusumma, joka kontrolloi mallissa yrityksen kokoa, liikevaihdon muutos prosentti, kuvaamaan yrityksen liiketoiminnan kasvua tai supistumista ja net gearing -tunnusluku, joka kontrolloi yrityksen velkaantuneisuutta.

2 TILINTARKASTUS

2.1 Tilintarkastuksen määritelmä

Tilintarkastuksen olemassaolo nousee ensisijaisesti tarpeesta riippumattomaan, auktorisoituun vakuuteen erilaisten taloudellisten toimien yhteydessä. Johtuen eri sidosryhmien ja käyttäjien vaihtelevista tarpeista, tämä vakuus on hyvin laaja käsite. Se kattaa tilinpäätöksen lisäksi yrityksen hallinnon ja prosessien tarkastamisen. Tilintarkastajan antama vakuus antaa yrityksen sijoittajille ja velkojille varmuuden informaation paikkansapitävyydestä. Tilintarkastuksen ydin on, että se luo arvoa sidosryhmille jaetulle informaatiolle. Tilintarkastuksen arvon määritteleekin siitä saatava käytännön hyöty. Yksilöt ja ryhmät haluavat tai tarvitsevat informaatiota, jonka luotettavuudesta he eivät itse pysty varmistumaan ja tilintarkastus pyrkii vastaamaan tähän tarpeeseen. Näin informaation eri käyttäjät voivat tehdä yritykseen liittyviä päätöksiä vaivattomammin, koska heillä on tarvittava päätöksentekotieto. Jotta tilintarkastaja voisi antaa vakuuden yrityksen tietojen oikeellisuudesta, on seuraavien ehtojen täytyttävä; aiheeseen liittyvä tietämys, riippumattomuus tarkastuskohteesta, vakiintuneet standardit joihin perustuen tarkastus voidaan suorittaa ja ammattitaito tarkastuksen suorittamiseen. (Rittenberg, Schwieger 2003: 3–22) (Riistama 1999: 23.)

Tilintarkastaja on perinteisesti nähty omistajien edustajana ja omistajien intressien valvojana. Tilintarkastuksesta hyötyvät myös muut yrityksen sidosryhmät, minkä vuoksi tilintarkastaja ottaa usein huomioon näidenkin ryhmien tarpeet. Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen merkitys on korostunut etenkin kansainvälisessä pääomamarkkinoiden toimivuutta koskevassa keskustelussa. Tämä johtuu osittain siitä, että yritystoiminta on nykypäivänä yhä kansainvälisempää ja monimuotoisempaa. Samalla kun tilintarkastusala on aktiivisesti kehittänyt palvelunsa vastaamaan yritysten kasvavia tarpeita ja odotuksia, on myös tilintarkastajan työn ja toimintatapojen ohjeistaminen kehittynyt. Yleisen edun huomioon ottaminen on määritetty tilintarkastajan ammattietiikkaan kuuluvaksi periaatteeksi ja siitä säädetään myös tilintarkastusdirektiiveissä. Tämä periaate tarkoittaa sitä, että yhteiskunta luottaa tilintarkastajien työn laatuun. Korkeatasoinen

tilintarkastus parantaa tilinpäätösten oikeellisuutta ja luotettavuutta ja edistää näin markkinoiden toimintaa. Yleisen edun huomioon ottaminen on sisällytetty tilintarkastuslakiin, koska nähdään että tilintarkastajien rooli on laajentunut kattamaan omistajien intressien turvaamisesta ottamaan huomioon myös yhteiskunnallisia näkökohtia. Suomessa tilintarkastuksen yhteiskunnallisella merkityksellä on viitattu lähinnä tilintarkastuksen rooliin harmaan talouden ja talousrikollisuuden ehkäisemisessä. 1.7.2007 Suomessa voimaan astuneessa uudessa tilintarkastuslaissa ei pidetä tällaisen yhteiskunnallisen edun valvontatehtävän olevan merkittävä pienissä yhteisöissä, minkä vuoksi lakisääteisen tilintarkastajan valinta pienimmissä yrityksissä on tehty vapaaehtoiseksi. (Alakare et al. 2008: 15–18.)

Suomen tilintarkastuskäytäntö on viime vuosikymmeninä lähentynyt voimakkaasti kansainvälistä käytäntöä. Tähän on vaikuttanut liike-elämän voimakas kansainvälistyminen. Kaikki merkittävät suomalaiset tilintarkastustoimistot ovat liittyneet jäseniksi tilintarkastajien muodostamiin yhteenliittymiin, jotka pyrkivät yhdenmukaistamaan tarkastusmenetelmiä eri puolilla maailmaa. Yhteenliittymät toteuttavat tätä pyrkimystä käytännössä muun muassa laatimalla yhteisiä tilintarkastuskäsikirjoja. (Koskinen 1999: 44.)

Suomen tilintarkastuslaki ei määrittele erikseen tilintarkastusta tai sen tavoitteita. KHT-yhdistys kumminkin määrittelee suosituksessaan 1.7.2000, että tilintarkastuksen tavoitteena on antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös laadittu voimassaolevien säännösten ja määräysten mukaan ja antaako se oikeat ja riittävät tiedot toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tavoitteiksi luetaan myös hallinnon tarkastaminen ja vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuuden selvittäminen. Suosituksessa mainitaan myös, että vaikka tilintarkastajan lausunto lisääkin tilinpäätöksen luotettavuutta, ei tavoitteena ole selvittää eikä antaa lausuntoa tarkastuskohteen tulevaisuuden toimintaedellytyksistä tai johdon toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta. (Tilintarkastusalan suositukset 2004: 48.)

2.2 Laskentatoimi

Laskentatoimi on yrityksen tukiprosessi, joka kerää tietoa sekä reaali- että rahaprosesseista. Tätä tietoa yritysjohto tarvitsee päätöksentekonsa tueksi, mutta informaatiota tuotetaan myös muiden sidosryhmien tarpeisiin ja viranomaisten vaatimuksesta. Laskentatoimen tehtävät yrityksessä voidaan jakaa kahteen ryhmään; rekisteröintitehtävät ja hyväksikäyttötehtävät. Ensiksi mainittu sisältää yrityksen toimintaa kuvaavien arvo- ja määrälukujen keräämisen ja niihin perustuvan informaation tuottamisen. Rekisteröintitehtävään kuuluu esimerkiksi yrityksen kirjanpito, kustannuslaskenta ja palkkalaskenta. Hyväksikäyttötehtävä taas pitää sisällään laskelmien ja raporttien laatimisen yrityksen sidosryhmien käyttöön. Laskelmia voidaan tuottaa yrityksen johtamisen tueksi kuten vaihtoehtolaskelmat ja tavoitelaskelmat tai ulkopuolisille sidosryhmille voidaan tuottaa informointilaskelmia. Ulkopuolisia sidosryhmiä voivat olla verottaja, tavarantoimittajat, asiakkaat tai luotonantajat. Sisäinen eli operatiivinen laskentatoimi tuottaa laskelmia yrityksen johtamisen ja ohjaamisen tueksi. Ulkoisen eli yleisen laskentatoimen tehtävänä on tuottaa laskelmia lainsäätäjien määrittysten ja säännösten mukaan. (Alhola, Lauslahti 2002: 27–30.)

Kirjanpito rekisteröi yrityksen ja sen ulkopuolisten sidosryhmien väliset taloudelliset tapahtumat. Näiden tapahtumien ja niiden järjestelmällisen, rahamääräisen kirjaamisen perusteella voidaan selvittää yrityksen toiminnan tulos. Yrityksen tuloksen selvittämistä sen omia ja sen sidosryhmien tarpeita varten voidaan pitää kirjanpidon päätehtävänä. (Söderström et al. 2002: 8.)

Kirjanpitovelvollisen tulee laatia kultakin tilikaudelta tilinpäätös. Tilinpäätöksen sisällöstä ja julkistamisesta määrätään lainsäädännössä yksityiskohtaisesti ja se on tilintarkastuksen kohde. Tätä kautta yrityksen sidosryhmät saavat käyttöönsä oikeaa ja riittävää sekä vertailukelpoista tietoa yrityksen taloudellisesta tilanteesta. (Leppiniemi 2006: 15.)

2.3 Omistuksen ja johdon erkaneminen

1900-luvun alussa useimmat yritykset olivat vielä suhteellisen pieniä ja niitä johtivat yrityksen omistajat. Koska yritysjohto ja omistajat olivat samoja henkilöitä, ei juuri

ollut tarvetta vastata toiminnasta ulkopuolisille henkilöille. Teollisen vallankumouksen myötä yritysten koko suureni ja liiketoiminnan kasvaessa ilmeni tarve hakea ulkopuolista rahoitusta, joka johti pääomamarkkinoiden kehittymiseen. Omistuspohjan laajetessa yritysjohto ja omistussuhde erkanivat vähitellen toisistaan. Tämä johti siihen, että yritysten omistajat eivät enää johtaneet yritystä vaan sen tekivät omistajien palkkaama yritysjohto. (Eilifsen, A. et al. 2009: 6.) Omistajan ja yritysjohtajan suhdetta kutsutaan päämies-agenttisuhteeksi. Tällainen suhde muodostuu, kun päämies (yrityksen omistaja) palkkaa agentin (yrityksen johtaja) toimimaan puolestaan. Yritysjohtajan tulisi tämän mukaan toimia yrityksen omistajan etujen puolesta, mutta on mahdollista, että yritysjohto ryhtyy sen sijaan ajamaan omia etujaan. Tilannetta kutsutaan tällöin päämies-agenttiongelmaksi. (Ross et al. 2008: 11.) Agenttiteoria auttaa selittämään, minkä vuoksi tilintarkastus on saanut alkunsa (Audit Quality Forum 2005: 4).

Jos sekä yrityksen omistaja että johto pyrkivät maksimoimaan henkilökohtaiset tavoitteensa, johtaa tämä todennäköisesti siihen, että yritysjohto ei toimi omistajan toiveiden mukaisesti. Omistuksen ja yrityksen johtamisen erkaneminen loi tarpeen yritysjohtajan valvonnalle. Omistajilla on intressi valvoa johtoa, sillä näillä kahdella osapuolella on usein eri preferenssit ja tavoitteet. (Eilifsen, A. et al. 2009: 6.)

Tilintekovelvollisuutta voidaan pitää tilintarkastuksen lähtökohtana. Kyseinen velvollisuus on monimuotoinen, sillä esimerkiksi osakeyhtiön hallintoelimet ovat tilintekovelvollisia osakkeenomistajille ja yhdistyksen hallituksen jäsenet yhdistyksen jäsenille. Eri tilintekovelvolliset korostavat eri näkökohtia kuten kannattavuus ja taloudellisuus tai yhdistyksen aatteellisten ja toiminnallisten tavoitteiden saavuttaminen. Tilintekovelvollisuus perustuu joko yksityiseen osapuolten väliseen sopimukseen tai se voi olla lailla tai vastaavilla säännöksillä säädelty. Keskeistä on, että se, jolle ollaan tilintekovelvollisia, voi käyttää tilintekovelvolliseen kohdistuvia pakotteita tai sanktioita, jos tämän toiminta ei täytä asetettuja vaatimuksia. Tästä on kyse agenttiteoriassa. (Riistama 1999: 26–27.)

2.3.1 Agenttiteoria

Agenttiteoriaa ensimmäisten joukossa määritelleet Jensen ja Meckling (1976) tarkastelevat tutkimuksessaan yrityksen omistuspohjan rakennetta. He käsittelevät yrityksen omistuksen eriytymistä omistajien ja johdon välillä agenttisuhteen avulla ja tarkastelevat tästä suhteesta syntyneitä kustannuksia. Agenttisuhteen kaksi osapuolta ovat päämies ja agentti. Yksi tai useampi päämies palkkaa agentin toimimaan puolestaan yrityksen johtoon ja näin osa yritykseen liittyvästä päätöksenteosta ei ole enää omistajan vaan agentin vastuulla. (Jensen & Meckling 1976: 5.)

Liike-elämässä tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi, kun omistajat valitsevat johtajan yritykseen. Tällöin agentin vastuulle suuntautuu osa päätöksenteosta yrityksen hallintoa koskien. Ammattitaitoisen agentin palkkaus hyödyttää yritystä ja tekee sen toiminnasta tehokasta ja tuottavaa. Ongelma syntyy kuitenkin päämiehen ja agentin välillä vallitsevasta epäsymmetrisestä informaatiosta. (Audit Quality Forum 2005: 6.)

Päämiehen ja agentin intressit ovat usein erilaiset. Jos sekä päämies että agentti pyrkivät maksimoimaan oman henkilökohtaisen hyötynsä, johtaa tämä usein siihen, ettei agentti toimi täysin päämiehen intressien mukaisesti. Liike-elämässä yrityksen omistajat voivat varmistaa, että heidän palkkaamansa johto toimii omistajien edun mukaisesti luomalla erilaisia kannustinjärjestelmiä. Päämies siis maksaa, jotta agentti ei toimi hänen intressiensä vastaisesti. Kyseisestä toiminnasta aiheutuneita kuluja kutsutaan agentuurikustannuksiksi (agency cost). Käytännössä päämiehelle syntyy aina agentuurikuluja, kun hän palkkaa agentin toimimaan puolestaan. (Jensen & Meckling 1976: 5.)

Fama (1980) toteaa tutkimuksessaan, että yrityksen omistuksen ja kontrollin eriytyminen voidaan nähdä tehokkaana organisaatiomallina. Yritys toimii tehokkaasti, kun se keskittyy kilpailemaan saman alan yritysten kanssa ja samaan aikaan kontrolloi omaa sisäistä tehokkuuttaan. Faman tutkimuksessa oleellista on, että yritys muodostuu useista eri osapuolten välisistä sopimuksista. Tällöin yritys nähdään vain keinona tuottaa vaurautta eri osapuolille eikä yrityksen omistuksella ole enää suurta merkitystä. Eri sidosryhmien hyötyminen yrityksestä toimii osapuolten välisten sopimusten kautta. Samaa sopimukseen perustuvaa määritelmää

yri­tysten olemassaolosta käyttivät myös Jensen ja Meckling aiemmassa tutkimuksessaan.

Yksi ratkaisu agenttien valvomiseen on palkata tilintarkastaja tarkastamaan yrityksen toimintaa. Näin myös agenttikustannuksia saadaan alhaisemmiksi. Agenttiteorian pohjalta myös tilintarkastajan ja omistajien sopimus voidaan nähdä päämies-agenttisuhteena. Tämän vuoksi onkin erittäin tärkeää, että tilintarkastaja toimii riippumattomana ja objektiivisena osapuolena. Tilintarkastajille maine on ensiarvoisen tärkeää, sillä yrityksen omistajat luottavat vain hyvämaineiseen ja riippumattomaan tarkastajaan. Markkinoiden sekä tilintarkastajien omaehtoinen valvonta on ensiarvoisen tärkeää tässä tehtävässä. (Audit Quality Forum 2005: 10, Watts, R.L, Zimmerman, J.L. 1986: 184–196.) Tärkeää roolia tilintarkastuksen laadun takaamisessa näyttelee myös yhteiskunnallinen ja lainsäädännöllinen valvonta. Suomessa tilintarkastajien toimintaa valvoo Valtion tilintarkastuslautakunta (VALA), Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta (TILA) sekä Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta (TIVA). (HTM-tilintarkastajat ry.)

2.3.2 Tilintarkastuksen informatiivisuus ja epäsymmetrinen informaatio

Informaatioteorian päämarkkinasovelluksen mukaan tieto ja sen hankinta auttaa markkinoita allokoimaan resursseja tehokkaammin. Sijoittajat tekevät päätöksensä yrityksestä saadun informaation perusteella. Päämies-agenttisuhteessa sijoittajalla on tavanomaisen liikeriskin lisäksi myös informaatoriski eli mahdollisuus, että päätöksenteon perustana olevan informaatio on riittämätöntä ja epäluotettavaa. Tilintarkastajan suorittama arviointi yrityksen toiminnasta vähentää tätä riskiä. (Vuorinen 1994: 106) Yrityksen ja kirjanpito­velvollisen toiminnasta ja sen taloudesta annettavan informaation luotettavuus on keskeinen tekijä talousjärjestelmässä, joka perustuu olennaisilta osin pääoman käyttöön ja vapaaseen liikkuvuuteen ja jossa omistus ja johtaminen on pääosin erotettu toisistaan. (Riistama 1999: 22–23.)

Epäsymmetrinen informaatio syntyy, kun tieto sopimuksen tehneiden osapuolten välillä on epätasaisesti jakautunutta. Liike-elämää tarkasteltaessa esimerkiksi yritysjohdolla voi olla omistajia enemmän tietoa yrityksen toiminnan tilasta. Kun

jollain osapuolella on tällainen etu tiedon suhteen, kutsutaan tilannetta haitalliseksi valikoitumiseksi (adverse selection). Osapuolilla voi myös olla erilaiset intressit ja tällaisessa tilanteessa on riski, että agentti ei toimi päämiehen etujen mukaan. Tällöin on kyse moraalikadosta. (Hendriksen et al. 1992: 6–7, Scott 2003: 7–8.)

Omistajilla ei välttämättä ole keinoja valvoa yritysjohdon toimintaa itse, minkä vuoksi he saattavat ratkaista ongelman palkkaamalla ulkopuolisen ammattilaisen, kuten tilintarkastajan, valvomaan tilannetta ja raportoimaan omistajille sekä ulkopuolisille sidosryhmille. Toinen mahdollinen ratkaisu päämies-agentti -ongelmaan on tarjota yritysjohdolle sopivat kannustimet toimia omistajien edun mukaisesti. (Hendriksen et al. 1992: 7.)

Agenteilla on todennäköisesti erilaiset intressit kuin päämiehellä. Henkilökohtainen rahallinen hyöty ja hyvät työmarkkinamahdollisuudet voivat olla agenteille tärkeitä vaikuttajia, kun taas päämiehillä on todennäköisesti eri tavoitteet. Agenttien vaikuttimet ovat usein lyhyen aikavälin tavoitteita, minkä vuoksi he ovat usein todellisuutta optimistisempia taloudellisen menestyksen suhteen. Päämiehen ja agentin eri intressien vuoksi, agentilla voi olla kannustin antaa päämiehelle vääristynyttä tai yksipuolista informaatiota. Päämiehet eivät myöskään aina pääse käsiksi samaan informaatioon kuin agentti. (Audit Quality Forum 2005: 6.)

2.3.3 Peliteoria

Yhden päämiehen ja yhden agentin teoria on käytännössä hyvin yksinkertaistettu. Suurissa organisaatioissa teoria laajenee useiden päämiesten ja agenttien väliseksi toiminnaksi. Tällaisessa tilanteessa epäsymmetristä informaatiota voi esiintyä paljon enemmän ja agenttien valvominen on monimutkaista, sillä eri agenttien intressit ja käyttäytyminen vaihtelevat ja sama pätee myös päämiehiin. (Shapiro 2005: 267.)

Agenttiteoriaa on kehitetty myös kahden agentin mallin suuntaan. Tällöin agentin rinnalle on otettu tilintarkastaja toiseksi agentiksi. Tilannetta on käsitelty peliteoreettisen viitekehyksen pohjalta. Kahden agentin mallissa informaation epäsymmetrinen informaatio on olemassa kolmen osallistujan kesken. Agentilla on

enemmän informaatiota kuin tilintarkastajalla, tällä taas enemmän kuin päämiehellä. (Vuorinen 1995: 105–106.)

Antle (1982) käsittelee tutkimuksessaan agenttiteorian peliteoreettista mallia. Alkuperäiseen omistaja-agenttisuhteeseen on otettu mukaan tilintarkastaja toiseksi agentiksi. Näin käy tilanteessa, jossa omistaja päättää valvoa yritysjohtoa palkkaamalla tilintarkastajan. Kyseisessä tilanteessa täytyy kumminkin ottaa huomioon, että myös yrityksen omistajan ja tilintarkastajan välinen suhde voi aiheuttaa epäsymmetristä informaatiota, vaikka tilintarkastajan tulisikin toimia riippumattomana osapuolena. Peliteoriamallissa käy ilmi, että päämiehelle syntyy agentuurikuluja myös agenttisuhteestaan tilintarkastajan kanssa. Käytännössä päämiehelle syntyy aina agentuurikuluja, kun hän palkkaa agentin toimimaan puolestaan. Tilintarkastuspalkkion merkitys epäsymmetrisen informaation vähentäjänä onkin tärkeää päämiehelle.

Grant (1996) tarkastelee tutkimuksessaan tilintarkastuksen laatua peliteorian viitekehyksen pohjalta. Hän käyttää tilintarkastuksen laadun määrittelyssä tekijänä tilintarkastuspalkkioita. Alhainen tilintarkastuksen laatu ja alhaiset palkkiot ovat yhteydessä toisiinsa. Tilintarkastaja ansaitsee usein suurimman yksittäisen palkkion tehdessään yritykselle tarkastuksen ensimmäisen kerran, mutta pitkän aikavälin tarkastelulla suurin taloudellinen hyöty saadaan, kun toimitetaan hyvänlaatuinen tilintarkastus useilla periodeilla. Tuloksen mukaan päämiehen olisikin kannattavaa panostaa tilintarkastajasuhteeseen vähentääkseen agentuurikustannuksia ja epäsymmetristä informaatiota. Tutkimus painottaa myös tuloksissaan lakisääteisen tai muun vastaavan säätelyn merkitystä tilintarkastuksen laadun varmistuksessa.

2.4 Tilintarkastuksen odotuskuilu

Tilintarkastuksen odotuskuilu muodostuu, kun yritysten eri sidosryhmät sekä ulkopuoliset tahot kuten tiedotusvälineet ja suuri yleisö, odottavat tilintarkastajilta erilaista toimintaa kuin mitä lait ja tilintarkastajat itse itseltään edellyttävät. Odotuskuilun syntymiseen ja säilymiseen on esitetty useita syitä ja on todettu, että

sidosryhmät eivät aina ymmärrä riittävän hyvin tilintarkastajien toimintaa ja heillä saattaa olla tästä syystä usein epärealistisiakin odotuksia tilintarkastajien suorittamaa työtä kohtaan. Tilintarkastajat puolestaan eivät aina vastaa itseensä kohdistuviin muuttuviin ja kasvaviin odotuksiin tarpeeksi nopeasti ja tehokkaasti. Nykyään yhä useammat hyvin organisoidut ja informoidut sidosryhmät ovat kiinnostuneita tilintarkastuksesta ja näillä ryhmillä on usein myös omat erikoisodotuksensa tarkastuksen tuloksesta. Tämän kehityksen myötä tilintarkastajan onkin haastavaa tietää, mitä eri sidosryhmät odottavat ja kuinka erilaiset odotukset tulisi huomioida. (Viitanen 1995.)

Porter (1993) tarkastelee tutkimuksessaan tilintarkastuksen odotuskuilua, sen laajuutta ja rakennetta. Porterin empiirinen tutkimus osoittaa, että moni yritys ei ole tietoinen tilintarkastajan velvollisuuksista eikä tunne tilintarkastajan tehtäviä kovin tarkkaan. Tutkimuksen mukaan yritykset tunnistavat tilintarkastajan tärkeimmät tehtävät eli tilinpäätöstietojen oikeellisuuden ja laillisuuden varmistamisen, mutta muista velvollisuuksista yrityksillä tai sidosryhmillä ei ole yhtä tarkkaa kuvaa. Tämä on yksi syy, miksi tilintarkastajien työhön kohdistuneet odotukset eivät täyty.

Troberg ja Viitanen (1999) tarkastelevat tutkimuksessaan tilintarkastuksen odotuskuilua Suomessa. Tulosten mukaan suurin ero sidosryhmien odotusten ja tilintarkastajan suorituksen välillä on petoksen ja laittoman toiminnan havaitseminen tarkastuksen kohteessa. Toinen odotuskuiluun vaikuttava tekijä on yritystoiminnan jatkuvuuden kommentointi ja tilinpäätöstietojen harhaanjohtavan tai väärän tiedon korjaaminen. Aiemmat tutkimukset ovat havainneet samanlaisia tuloksia myös muissa maissa. Trobergin ja Viitanen tutkimuksen mukaan pankkien yritysrahoittajat olivat kaikkein tyytymättöimpiä tilintarkastajien toimintaan. Tämä saattaa johtua Suomen 1990-luvun alun lamavuosista ja pankkikriisistä. Pankkien yritysrahoittajat ovat tilintarkastuslausuntojen pääkäyttäjiä, mutta heillä ei tutkimuksen mukaan ole tarkkaa kuvaa tilintarkastajien työnkuvasta. Tilintarkastuksen odotuskuilua tulisikin pyrkiä pienentämään kyseisen ryhmän kohdalla.

2.5 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastajan tehtävään liittyy olennaisesti itsenäisyys yhteisön muista toimielimistä. Tilintarkastaja on yrityksen ulkopuolinen valvontaelin. Hänen tulee olla riippumaton suhteessa tarkastettavaan yhteisöön ja suorittaa tehtävänsä objektiivisesti. Riippumattomuudella on merkitystä paitsi yritykselle myös yleisen edun kannalta. (Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 2003: 12.)

Tilintarkastusalan eettiset säännökset ovat tärkeitä, sillä niiden avulla ylläpidetään alan julkista kuvaa ja yleistä luotettavuutta. Eettisten sääntöjen tärkeyttä kuvaavat tilintarkastusalan skandaalit ja niiden seuraukset. Menetettyään asiakkaidensa luottamuksen, tilintarkastusyritys menettää samalla tärkeimmän liiketoiminnallisen valttinsa. Tilintarkastaja joutuu työssään usein eettisten ongelmien eteen. Useimmat näistä ongelmista voi ratkoa seuraamalla tilintarkastusalan yleisesti hyväksytyjä eettisten sääntöjen normistoa. (Rittenberg, Shcwieger 2003: 50.)

Riippumattomuus on tilintarkastajan tärkeimpiä ominaisuuksia, sillä se takaa objektiivisen tarkastuksen. Useimmilla tilintarkastuskertomuksen hyödyntäjillä ei ole mahdollisuutta tarkastaa yrityksen antaman informaation oikeellisuutta, joten heidän tulee luottaa tilintarkastajan antamaan lausuntoon. Jos he eivät voi luottaa tilintarkastajan työhön, he eivät myöskään hyödy annetusta informaatiosta, jonka perusteella taloudellinen päätöksenteko tapahtuu. Riippumattomuuden määrittäminen ei ole yksinkertaista, mutta tärkeintä on luottamuksen säilyminen kolmannen osapuolen silmissä. On myös vaikea arvioida, missä määrin luottamuksellinen suhde vaikuttaa tarkastajan arviointiin organisaation informaatiosta. Tilintarkastaja joutuu tekemään valintoja liikesalaisuuksien ja sidosryhmille annettavan informaation kattavuuden välillä. Yritys pyrkii rajoittamaan annettua informaatiota, jotta kilpailijat eivät hyötyisi yrityksen toimintamallien tiedoista. Samalla yrityksen sidosryhmät kuitenkin vaativat tiettyä informaatiota yrityksestä ja tilintarkastajan tehtäväksi jää arvioida, missä määrin informaatio on sellaista, että se tulee saattaa sidosryhmien tietoon. (Vuorinen 1995: 117–119.)

Tilintarkastajan riippumattomuudesta on säädetty myös Suomen lainsäädännössä. Tilintarkastajan on oltava riippumaton toimeksiantoa suorittaessaan ja järjestettävä toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla. Tilintarkastajan tulee kieltäytyä toimeksiannosta tai luovuttava siitä, jos riippumattomuuden edellytykset eivät täyty. Tilintarkastajan katsotaan olevan riippuvainen tarkastettavasta kohteesta, jos hänellä on taloudellisia tai muita etuuksia yhteisössä, tarkastettava kohde on tilintarkastajan oma toiminta, tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä yhteisön puolesta tai vastaan, tilintarkastajalla on läheinen suhde yhteisön johdossa toimivaan henkilöön tai tilintarkastajaa painostetaan. (Tilintarkastuslaki 24 §.)

Tilintarkastaja toimii yhteisön ulkopuolisena valvontaelimenä. Tilintarkastaja ei näin ollen saa olla milloinkaan alisteinen yhteisön hallinnolle. Tilintarkastaja ei voi ottaa ohjeita yhteisön hallinnon toimielimiltä edes silloin, kun ohjeet eivät ole ristiriidassa lain tai hyvän tilintarkastustavan kanssa. (Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 1998: 45.)

Tilintarkastajan valinnalla on tärkeä merkitys tilintarkastajan riippumattomuudelle. Tarkastettava ei saa osallistua valintaan, koska valinnan suorittajalla on tällöin mahdollista vaikuttaa tilintarkastajan antamaan raporttiin. (Vuorinen 1995: 119.)

Tilintarkastajan valinnasta vastaa eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta yhtiökokous tai vastaava yhteisön korkein päättävä toimielin. Valintatavalla halutaan varmistaa tilintarkastajan riippumattomuus yhteisön johdosta ja hallituksesta. Tilintarkastajan yhtiöoikeudellista asemaa koskevat säännökset korostavat riippumattomuutta ja objektiivisuutta. Myös tilintarkastajan esteellisyyttä koskevat säännökset painottavat riippumattomuutta tarkastettavasta kohteesta. Tilintarkastaja ei myöskään saa tarkastusta suorittaessaan ottaa vastaan ohjeita, jotka ovat hyvän tilintarkastustavan vastaisia. (Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 1998: 44.)

Riippumattomuutta tulee tarkastella myös tilintarkastajan suorittaessa konsultointia tarkastamalleen yritykselle. Tällöin on vaarana, että tilintarkastaja vaikuttaa liiaksi yrityksen johtamiseen ja laskentatoimeen eikä näin pysty tarkastelemaan organisaatiota vaaditulla kriittisellä ja objektiivisellä tavalla. Tilintarkastajan tulisikin

olla varovainen, jotta hän ei ylitä neuvonantamisen ja päätöksenteon rajaa, jolloin riippumattomuus vaarantuu. (Vuorinen 1995: 120.)

3 TILINTARKASTUKSEN LAATU

3.1 Tilintarkastuksen laadun määritelmä

Tilintarkastusta voidaan luonnehtia riippumattomaksi vahvistukseksi siitä, että yritysjohto on tuottanut luotettavaa raportointia yrityksen muille sidosryhmille. Olennaisena osana tilintarkastusta on tilintarkastajan raportointi, johon kuuluu muun muassa tilintarkastuskertomus. Tilintarkastusraportit ovat alalla usein vakiomuotoisia, joten laatuerot tulevat esille itse tarkastusta suoritettaessa. (DeAngelo 1981: 186.) Tilintarkastuksen laadun tarkasteleminen on ollut ajankohtainen aihe varsinkin suurien tilintarkastusskandaalien, kuten Enronin, jälkeen. Tilintarkastuksen laadun mittaaminen ei kuitenkaan ole osoittautunut täysin ongelmattomaksi ja tutkimusta on tehty hyvin monenlaisten mittarien turvin ja useasta eri näkökulmasta. Tässä kappaleessa käsittelen aihepiiristä tehtyjä tutkimuksia ja pyrin tuomaan esille näiden tutkimusten esille nostamia eri näkökulmia tilintarkastuksen laadusta.

Tilintarkastuksen laatua määritettäessä otetaan huomioon sekä se, että tilintarkastaja ensin huomaa virheellisyyden asiakkaan raportoinnissa, ja että hän raportoi kyseisen virheellisyyden. Virheellisyyden löytäminen taas riippuu paitsi tilintarkastajan ammattitaidosta, myös käytössä olevista tarkastusvälineistä ja tarkastuksessa käytettävästä otannasta. (DeAngelo 1981: 186.)

Tilintarkastuksen laadun arvioinnin kulut tulevat maksettaviksi yrityksen sidosryhmille. Laadun arviointi on hankalaa, sillä itse kuluttaja ei yleensä ole tietoinen itse tilintarkastusprosessin kulusta eikä hänellä usein ole tietoa tilintarkastajan intresseistä raportoida asiakkaan virheistä. Tämän vuoksi tilintarkastuksen laadun valvonnan kustannukset ovat olennaisia. Tämän vuoksi on helpompi peilata tilintarkastuksen laatua tiettyihin tekijöihin kuten tilintarkastusyriksen kokoon. Usein sidosryhmät pitävät myös tunnettua brändiä merkkinä hyvästä tilintarkastuksen laadusta, koska nähdään että tietyn maineen saavuttaneella yrityksellä on enemmän hävittävää kuin yrityksellä, joka ei ole yhtä tunnettu. Tilintarkastajat voivat myös yhtenäistää tarkastustensa laatua, mikä

vähentää laadunvalvonnan kustannuksia. Sidosryhmät ovat myös valmiita maksamaan tarkastuksen laadun yhtenäisyydestä, (DeAngelo 1981: 186–193.)

Tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat myös tekniset tekijät, kuten käytettävät tarkastusmenetelmät ja ohjelmat, jotka ovat kehittyneet varsinkin suurilla tilintarkastusyriyksillä. Kyseiset tekijät vaikuttavat laatuun yleensä positiivisesti, joten suuret tilintarkastusyriykset ovat myös tällä tavalla luoneet keinon pitää yllä tilintarkastuksen laatua. Tästä syystä myös tarkastettavan yrityksen sidosryhmät luottavat enemmän suureen tilintarkastusyriykseen. (DeAngelo 1981: 186.)

3.2 Tutkimuksia tilintarkastuksen laadusta

Francis (2004) käsittelee julkaisussaan tilintarkastuksen laadusta tehtyjä tutkimuksia 25 vuoden ajalta. Tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa, mitä tiedämme tilintarkastuksen laadusta listattujen yhtiöiden kohdalla. Francis keskittyy lähinnä empiiriseen tutkimukseen, jota on tehty Yhdysvalloissa. Listatut yhtiöt on valittu tutkimuksen kohteeksi, koska niissä yritysjohto on usein erillään yrityksen omistajista, jolloin riippumattoman tilintarkastajan raportointi yhtiön tilasta on merkittävässä osassa. Tutkimuksen mukaan vaikuttaa siltä, että tilintarkastusvirheet ja –väärinkäytökset ovat melko harvinaisia. Lisäksi tilintarkastuspalkkiot ovat usein vähäisiä, joten tästä syystä voimme olettaa, että standardit täyttävää tilintarkastuslaatua on tarjolla suhteellisen alhaisella hinnalla. Francisin mukaan tilintarkastukseen laatuun liittyvissä tutkimuksissa on myös saatu selville, että tilintarkastusyriyksillä on intressi tuottaa laadukkaampaa raportointia kuin mikä on vähimmäisvaatimuksena laissa ja standardeissa ja laatuun vaikuttavia tekijöitä ovat tilintarkastusyriyksen koko, erikoistuminen tiettyyn toimialaan, työympäristö ja erot maiden lainsäädännössä ja siinä, mikä on tilintarkastajien lainsäädännöllinen vastuu eri maissa. (Francis 2004: 345.)

Francisin tutkimus viittaa myös tilintarkastuskandaaleihin kuten Enroniin ja tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin kaatumiseen. Näiden tapausten jälkeen tilintarkastusstandardeja on tiukennettu muun muassa kehittämällä Sarbanes-Oxley -laki, jotta voitaisiin estää vastaavat tapaukset tulevaisuudessa. Tämä voi parantaa

tilintarkastuksen laatua, mutta alalla täytyy silti kiinnittää huomiota asiakassuhteisiin, joissa tarjotaan sekä tilintarkastus- että muita konsultointipalveluja samalle yritykselle. Tällöin tilintarkastajan riippumattomuus voi usein olla uhattuna. (Francis 2004: 345.)

Tilintarkastusvirhe voi tapahtua kahdella tavalla; joko voimassaolevaa lakia ei noudateta tai tilintarkastaja ei anna mukautettua kertomusta, vaikka tämä olisi aiheellista. Tällöin tilintarkastettu tilinpäätös ei anna oikeaa ja riittävää kuvaa yhtiön tuloksesta. Tilintarkastuksen laatua voidaan tarkastella siitä näkökulmasta, täyttääkö se voimassaolevan lain ja tilintarkastusstandardien minimivaatimukset. Tilintarkastuksen laatu taas on käänteisessä suhteessa tilintarkastusvirheisiin, sillä mitä alhaisempi on tilintarkastuksen laatu, sitä suurempi on riski, että tilintarkastusvirhe tapahtuu. (Francis 2004: 346.)

Kaikkein vahvimmin tilintarkastuksessa tapahtuneesta virheestä kertoo tilintarkastajaa vastaan nostettu syyte (Palmrose 1988: 57). Palmrosen tekemän tutkimuksen mukaan Yhdysvalloissa vuosina 1960–1995 nostettiin 1 000 syytettä suuria tilintarkastus tai taloushallinnon yrityksiä vastaan. Vuodessa tämä tekee noin 28 syytettä, mikä on verrattain vähän verrattuna Yhdysvaltojen markkinoiden kokoon ja listattujen yhtiöiden määrään. Listattujen yhtiöiden määrä on Yhdysvalloissa noin 10 000, joten vuosittainen tilintarkastusvirheiden prosentti olisi tällöin 0,28 %. Palmrosen tutkimuksen mukaan näistä nostetuista syytteistä noin 50 % on johtanut tilintarkastusyhtiön saamaan tuomioon. (Francis 2004 via Palmrose, 2000.) Koska tilintarkastusvirheiden määrä on näin pieni, ei ole yksinkertaista kehittää säännöksiä, jotka olennaisesti vähentäisivät entisestään tilintarkastuksen virheitä tai väärinkäytöksiä. (Francis 2004: 347).

Laajemmin tarkasteltuna tilintarkastuksen virheitä voi tutkia sen perusteella, paljonko yleensä yritysmaailmassa on tapahtunut väärinkäytöksiä tai virheellistä raportointia. Tämäkin luku on kuitenkin pieni, sillä Francisin ja Krishnanin tutkimuksen mukaan tällaisia tapauksia on Yhdysvalloissa keskimäärin 40 vuodessa. (Francis, Krishnan 2002.) Kaikissa näissä tapauksissa ei välttämättä ole kyse tilintarkastajan virheestä, sillä noin 25 % tapauksista myös tilintarkastaja saa syytteen. (Francis 2004 via Palmrose, 1987).

Francis (2004) tarkastelee tilintarkastuksen laatuun liittyvässä tutkimuksessaan myös tarkastuksen hyötyjä ja hintaa. Hän analysoi tutkimuksessaan Yhdysvaltalaisten yritysten tilintarkastuspalkkioita vuosilta 2002–2003. Yhteensä 5 500 listattua yritystä analysoitiin. Näiden yritysten myynti yhteensä oli 8 177 miljardia ja markkina-arvo 9 912 miljardia dollaria. Tilintarkastuspalkkiot olivat yhteensä 3,4 miljardia dollaria eli 0,04 % kaikkien yritysten myynnistä ja 0,03 % markkina-arvosta. Francis tarkastelee myös tilintarkastuspalkkioiden osuutta erikokoisissa yrityksissä. Tutkimuksen mukaan tilintarkastuspalkkioiden osuus myynnistä laskee, mitä suurempi yritys on kyseessä. Otannan pienimmillä yrityksillä tilintarkastuspalkkioiden osuus on noin 2 % myynnistä, kun suurimmilla yrityksillä palkkiot ovat vähemmän kuin 0,0001 %. (Francis 2004: 348-349.)

Aikaisemmat tutkimukset ovat todenneet tilintarkastusvirheiden määrän olevan suhteellisen pieni, joten Francisin tutkimustulosten perusteella voitaisiin tehdä johtopäätös, että laadukasta tilintarkastusta on saatavilla edullisesti. Tutkimukset eivät kuitenkaan kerro sitä, mikä on tilintarkastuksen laatu niissä tarkastuksissa, jotka eivät paljastu virheellisiksi. Nämä tarkastukset täyttävät ainakin yleisesti ottaen lakisääteiset määräykset, mikäli kukaan ei havaitse tehtyä virhettä. Francis tutkii myös tilintarkastuslaadun tätä puolta tarkastelemalla tilintarkastajien tuottamaa raportointia ja tilintarkastajien valvontaa. (Francis 2004: 349.)

Yhdysvalloissa on vuodesta 1989 alkaen annettu kahdenlaisia tilintarkastuskertomuksia; vakiomuotoisia, ja mukautettuja niille yrityksille, joilla on havaittu ongelmia liiketoiminnan jatkuvuuden kanssa (Francis 2004: 349). Suomessa käytössä on myös vakiomuotoinen kertomus, mutta mukautetut kertomukset voivat sisältää muutakin kuin huomautuksen yrityksen jatkuvuudesta. Mukautettu kertomus voi sisältää lisätiedon tai huomautuksen liittyen tilinpäätökseen, kirjanpitoon tai yrityksen hallintoon, mikäli tilintarkastaja kokee asian oleellisena oikean ja riittävän kuvan antamiseksi yrityksen tilasta. Yhdysvalloissa mukautettujen kertomusten määrä on alle 10 % annetuista tilintarkastuskertomuksista. Tilintarkastuksen laatua voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, pitävätkö sijoittajat mukautettuja kertomuksia merkkeinä yhtiön huonosta tilanteesta. Mukautettujen kertomusten tulisi antaa hyödyllistä informaatiota sijoittajille, mikäli ne ovat laadukkaita ja täyttävät

tehtävänsä riippumattomana lausuntona yhtiön taloudellisesta tilasta. (Francis 2004: 349.)

Carcellon ja Palmrosen (1994) tutkimuksen mukaan 30 % yhdysvaltalaisien yritysten konkurseista on edeltänyt tilintarkastajan antama mukautettu kertomus. Toisin sanoen, 70 % konkurssin tehneistä yrityksistä on saanut vakiomuotoisen kertomuksen. Tutkimus toki huomauttaa, ettei tilintarkastuksen tarkoitus ole konkurssin ennustaminen, mutta vakiomuotoisen kertomuksen antaminen yritykselle, joka pian tämän jälkeen ajautuu konkurssiin, on riski sijoittajille. Myös tilintarkastajaa voi kohdata syyte, mikäli havaitaan puutteita tarkastuksessa. Tutkimuksen mukaan tilintarkastajia vastaan, jotka eivät anna kertomusta ennen konkurssia, nostetaan huomattavasti useammin syyte. Samojen tilintarkastajien kohdalla syytteiden hylkääminen heitä vastaan on myös harvinaisempaa ja oikeudenkäyntikulut ovat suuremmat.

Tukien Carcellon ja Palmrosen tutkimusta, Chen ja Churchin (1996) mukaan markkinoiden reaktio konkurssiin on vähemmän negatiivinen, kun yhtiö on sitä ennen saanut mukautetun tilintarkastuskertomuksen. Tätä voidaan siis pitää merkinä siitä, ettei konkurssi ole täysi yllätys. Jos markkinat yleisesti ottaen reagoivat todella negatiivisesti konkurssiin, on tällöin myös todennäköisempää, että tilintarkastajaa vastaan nostetaan syyte.

Francisin ja Krishnanin (2002) tutkimuksen mukaan jokaista konkurssiin mennyttä yritystä kohti annettiin noin seitsemän mukautettua kertomusta. Tämän mukaan tilintarkastajat ovat siis varovaisia ja antavat mukautetun kertomuksen myös tilanteessa, joissa yritys ei useinkaan ajaudu konkurssiin. Tämä ei silti muuta sitä, että tilintarkastajat ovat myös usein antaneet vakiomuotoisen kertomuksen ennen kuin yritys on ajautunut konkurssiin. Jälkimmäisissä tilanteissa tarkan raportoinnin saaminen on usein sijoittajille ja muille sidosryhmille tärkeämpää. (Francis, Krishnan 2000.) Tutkimusten perusteella tilintarkastajien raportointi ei siis välttämättä ole aina täsmällistä yrityksen taloudellinen tilanne huomioon ottaen ja tämä voi olennaisesti laskea tilintarkastuksen laatua ja tilintarkastajien tuottaman raportoinnin informaatioarvo laskee. (Francis 2004: 351).

Huolimatta mainittujen tutkimusten tuloksista, mukautettujen tilintarkastuskertomusten on myös huomattu tuottavan hyödyllistä tietoa, vaikkakaan aiheesta ei ole vielä kovin runsaasti tehty tutkimuksia. Tämä johtuu usein siitä, että on vaikeaa kehittää tutkimusmenetelmä, joka kuvaisi tarpeeksi hyvin mukautettujen kertomusten informaatioarvoa. (Francis 2004: 351.) Raghunandan (1993) tutkii, kuinka mukautetut kertomukset ennustavat yhtiön menetyksiä tai korvauksia, jotka liittyvät riita-asioihin ja jotka päättyvät usein oikeuskäsittelyyn asti. Tutkimuksen mukaan mukautetut kertomukset antoivat tarkempaa tietoa menetyksistä ja korvauksista kuin pelkät tilinpäätösten liitetiedot, mikäli kertomukseen oli liitetty maininta kyseisestä asiasta. Tämän perusteella mukautetut kertomukset siis antoivat oleellista lisätietoa.

Pörssiin listautuminen on myös tilanne, jossa tilintarkastuskertomuksia on syytä tarkastella, sillä näissä tilanteissa yhtiö ei ole ennestään erityisen tuttu sijoittajille, joten muodostuu epäsymmetristä informaatiota. Tilintarkastajan raportit voivat olla tällöin merkittävästi vähentää epäsymmetristä informaatiota antamalla sijoittajille mahdollisimman paljon tietoa yrityksestä. (Francis 2004: 351.) Weber ja Willenborg (2003) tutkivat aihetta keskittymällä yhdysvaltalaisen pienten pörssiyritysten listautumiseen. Heidän tulostensa mukaan jopa 25 % näistä yhtiöistä on saanut mukautetun kertomuksen ennen listautumistaan eli tilintarkastaja on antanut tällöin jonkinasteisen huomautuksen yhtiön liiketoiminnan mahdollisesta jatkuvuudesta. Tutkimuksen mukaan ennen listautumista annetut kertomukset ennustavat myös yhtiöiden osakkeiden tuottoa ja pörssistä poistumista.

Tutkimusta tilintarkastuksen laadusta on vaikeuttanut se, että tilintarkastuksen tulos on yleensä vakiomuotoinen kertomus. Tilintarkastajien virheitä voidaan tarkemmin tutkia vain tapauksissa, joissa jälkikäteen aletaan tarkastella tarkastuksen laatua esimerkiksi tarkastettavan yrityksen konkurssin vuoksi. Muissa tapauksissa on hyvin vaikeaa tutkia tai saada selville tarkastuksessa tapahtuneita mahdollisia virheitä. Tämän vuoksi tutkimukset ovatkin alkaneet keskittyä tarkastelemaan tilintarkastusyhtiöiden ja tarkastajien ominaisuuksia kuten kokoa ja erikoistumista. (Francis 2004: 352.)

DeAngelo (1981) tarkastelee tutkimuksessaan tilintarkastuksen laadun ja tilintarkastusyriksen koon yhteyttä. Hänen tutkimuksensa mukaan tilintarkastusfirman koko vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun. Suurten tilintarkastusyriksien monopoliasemaa markkinoilla on kritisoitu siitä syystä, ettei ole uskottu näiden tarjoavan laadukkaampaa palvelua verrattuna pieniin tilintarkastusyriksiin. DeAngelon tutkimus taas väittää, että suurilla tilintarkastusyriksillä on enemmän hävittävää, mikäli ne eivät ilmoita asiakkaansa virheellisestä raportoinnista. Tutkimuksessa tarkastellaan myös kustannuksia, jotka syntyvät yritykselle sen aikoessa vaihtaa tilintarkastajaa. Kustannuksia syntyy myös tilintarkastusyrikselle, kun se aikoo ottaa uuden asiakkaan. Kyseiset kustannukset ovat oleellisia, sillä tilintarkastajaa vaihtavien yritysten määrä on melko pieni. Tutkimus esittää, että näiden kustannusten vuoksi suurilla tilintarkastusyriksillä on enemmän hävittävää, mikäli niiden tuottaman raportoinnin laatu laskee. Tästä syystä suurilla tilintarkastusyriksillä on enemmän intressiä tuottaa tasaista laatua olevia palveluita.

DeAngelo (1981) käsittelee tutkimuksessaan myös pienten tilintarkastusyriksien niin sanottua syrjimistä. Kun yhtiöt listautuvat, ne vaihtavat tilintarkastajan usein Big Four -yritykseen. Usein myös viranomaiset suosittelvat, että listattujen yhtiöiden tilintarkastajien tulee olla Big Four -yhtiöitä. Usein kuitenkin syynä on se, että pienemmillä tilintarkastusyriksillä ei ole tarjota yhtä laajasti palveluita ja resursseja listatuille yhtiöille. Aihe on kumminkin herättänyt kritiikkiä, sillä on nähty, että tilintarkastus keskittyy näin vain muutamalle alan yritykselle. DeAngelo ei kuitenkaan näe perusteita sille, että listattujen yhtiöiden tulisi käyttää pienempiä tilintarkastusyriksiä. Ensinnäkin tämä tulee esille tutkimuksen tuloksissa, joiden mukaan tilintarkastusyriksen koko on merkki laadukkaasta raportoinnista. Toiseksi, listatut yhtiöt ovat usein kooltaan suuria ja nopeasti kasvavia listautuessaan, joten ne voivat muodostua liian suureksi asiakkaaksi pienemmille tilintarkastusyriksille. Listattujen yhtiöiden koko on oleellista siinä mielessä, että tilintarkastusyriksitys saa suuren osan tuotoistaan vain yhdestä asiakkaasta ja näin ollen ei välttämättä ole täysin riippumaton kyseisestä asiakkaasta. Jos tilintarkastajasta näin tulee riippuvaisempi yhtiöstä, voi olla epätodennäköisempää, että hän raportoi löytämänsä virheellisyydet.

Big Four –yhtiöiden tarkastuksen laatua on tutkinut myös Jones (1991), jonka tutkimuksen mukaan Big Four –toimistojen asiakkailta on vähemmän tuloksen manipulointia eli niiden näiden asiakkaiden tulokset ovat myös laadultaan korkeatasoisempia. Nelson et al. (2002) tutkii samaa aihepiiriä ja heidän mukaansa Big Four –tarkastajat havaitsevat tuloksen manipuloinnin herkemmin ja pyytävät asiakkaitaan tekemään korjaavia toimenpiteitä raportoinnin laadun parantamiseksi (Francis 2004 via Nelson et al. 2002).

Myös Simunic (1980) on tarkastellut tilintarkastuksen laadun ja tilintarkastusyhtiöiden koon suhdetta. Hänen tutkimuksensa mukaan Big Four –yritysten tarkastuksen hinnoissa on preemio verrattuna muihin tilintarkastusyhtiöiden tarkastusten hintoihin. Tähän Big Four –yhtiöiden preemioon vaikuttaa asiakkaan erityispiirteet kuten koko, liiketoiminnan monimutkaisuus sekä mahdolliset asiakaskohtaiset riskit.

DeFondin et al. (2000) ja Fergusonin et al. (2003) tutkimusten mukaan korkeampi tilintarkastuspalkkio on merkki laadukkaammasta tilintarkastuksesta. Tämä johtuu joko siitä, että yhtiön tilintarkastukseen on käytetty enemmän aikaa tai tilintarkastajilla on ollut enemmän kokemusta tai ammattitaitoa, jolloin he veloittavat asiakkaaltaan enemmän.

On kuitenkin aiheellista kysyä, miksi yhtiöt haluavat maksaa tilintarkastuksesta enemmän kuin on tarpeen, mikäli myös halvemmalla tarkastuksella saadaan täytettyä lain vaatimat minimivaatimukset tilinpäätöksestä ja tilintarkastuskertomuksesta. Tutkimus kyseisestä aihepiiristä on keskittynyt tarkastelemaan yhtiöitä, jotka vapaaehtoisesti maksavat tilintarkastuksesta korkeamman hinnan. Francisin ja Wilsonin (1988) mukaan näitä yhtiöitä ovat usein ne, joiden tarve toimiville kontroleille on tärkeää. Kyseisillä yhtiöillä on usein korkeammat agenttikustannukset ja suurempi valvonnan tarve ja juurikin nämä yhtiöt käyttävät todennäköisimmin Big Four –yhtiöiden palveluja.

Vaikka tutkimusten pohjalta siis näyttäisi, että Big Four –yritysten raportointilaatu on korkeatasoista, Francis toteaa, että tuloksia saattaa väärentää se, että hyvät yhtiöt valitsevat tilintarkastajikseen Big Four –toimistoja. Nämä hyvät yhtiöt myös tekevät

vähemmän tuloksen manipulointia ja niiden raportointi on korkeatasoisempaa. Eli tutkimusten tuloksia voi osittain selittää yhtiöiden tilintarkastajan valinta, koska yleinen mielikuva on, että Big Four –toimistojen raportoinnin laatu on korkeatasoisempaa. (Francis 2004: 354.)

Tilintarkastuksen laatua on tutkittu myös tarkastajien erikoistumisen kautta. Solomon et al. (1999) toteavat, että tarkastajat, jotka ovat erikoistuneet tiettyyn teollisuuden alaan, tuottavat laadukkaampaa raportointia, koska heillä on alasta kokemusta ja tietämystä keskimääräistä enemmän. Näin he myös pystyvät tekemään alan yhtiöiden raportoinnista paremmin johtopäätöksiä ja huomaavat mahdolliset virheellisyudet paremmin. Tilintarkastuspremioita esiintyy tutkimusten mukaan myös niillä tilintarkastajilla, jotka ovat erikoistuneet tiettyihin aloihin. Francisin et al. (2005) mukaan yhdysvaltalaisilla tilintarkastusyhtiöillä, jotka ovat erikoistuneet tarkastamaan tietyllä alalla toimivia yrityksiä, on tässä suhteessa etu Big Four –yhtiöihin verrattuna. Erikoistuneet tarkastajat nimittäin ansaitsevat tilintarkastuspremioita Big Four –toimistoja enemmän. Balsam et al. (2003) on myös havainnut, että kun yhtiöllä on tarkastajanaan alaan erikoistunut tilintarkastaja, on yhtiön raportointi laadukkaampaa.

Tilintarkastuksen laadun tutkimuksessa on tarkasteltu myös eroja yksittäisten toimistojen välillä. Näin ei siis tarkastella esimerkiksi Big Four –toimistoa yhtenä isona kokonaisuutena vaan voidaan keskittyä yksittäisen toimiston ominaisuuksiin tietyllä alueella tai kaupungissa. Reynolds ja Francis (2000) tarkastelevat tutkimuksessaan yhdysvaltalaisia yhtiöitä ja tilintarkastusyhtiöitä keskittäen otantansa juurikin toimistotasolle. Heidän tulostensa mukaan yksittäisten toimistojen suurilla asiakkaila on vähemmän tulosten manipulointia ja suuret asiakkaat saavat myös herkemmin mukautetun tilintarkastuskertomuksen. Kun taas siirrytään toimistokohtaisesta näkökulmasta tarkastelemaan asiakkaita koko maan tasolla, ei löydetä vastaavia tuloksia, että asiakkaan koolla olisi samanlaista merkitystä raportoinnin kannalta.

Muita näkökulmia tilintarkastuksen laadun tarkasteluun ovat tilintarkastajan kierto, tilintarkastusyhtiön tarjoamien muiden palveluiden palkkiot, tilintarkastuskomiteat, vallitseva lainsäädäntö ja tilintarkastusyhtiön entiset työntekijät, jotka työskentelevät

tilintarkastusyhtiön asiakkaalla (Francis 2004: 356). Tutkimukset tilintarkastajan kierrosta keskittyvät selvittämään, onko tilintarkastajan asiakassuhteen pituudella yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastajan pakolliseen kiertoon on esitetty säännöksiä ja esimerkiksi Suomessa tilintarkastuslain mukaan pörssiyhtiön tulee vaihtaa päävastuullista tilintarkastajaa seitsemän vuoden välein. Laki ei koske tilintarkastusyhteisöä, joten on riittävää, että päävastuullinen tilintarkastaja vaihtuu yhteisön sisällä. (Tilintarkastuslaki 5 Luku 27 §). Perusteluna kyseisille säädöksille on, että tilintarkastaja voi tulla riippuvaiseksi pitkissä asiakassuhteissa. Edellä mainitut tutkimukset kuitenkin ovat osoittaneet, että tilintarkastusyhtiöillä on halua säilyttää riippumattomuutensa ja ne käyttävät myös vapaaehtoisesti tilintarkastajien sisäistä kiertoa riippumattomuuden varmistamiseksi. On myös esitetty, että tilintarkastuksen laatu on alhaisempi silloin, kun uusi asiakassuhde on vielä uusi ja tilintarkastajat vasta hankkivat tietoa asiakkaasta. Asiakkaan hyvin tunteva tarkastaja taas voi keskittyä itse tarkastettavan kauden tapahtumiin ja hänellä on luultavasti jo hyvä tietämys siitä, millainen asiakkaan liiketoiminta on. (Francis 2004: 356–357.) Meyers et al. (2003) eivät löydä tutkimuksessaan viitteitä siitä, että tilintarkastajan pitkä kiertoaika vaikuttaisi negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun. He myös löytävät tutkimuksessaan pieniä viitteitä siitä, että tilinpäätöksen laatu olisi hieman parempi tilintarkastajan kierron pidetessä. Johnsonin et al. (2002) tutkimus tukee näitä väitteitä, sillä heidän mukaansa tilintarkastuslaatu on alhaisempi asiakassuhteen kolmena ensimmäisenä vuotena. Tätä pidemmissä asiakassuhteissa tilintarkastuksen laatu taas on parantunut. Kyseiset tutkimukset eivät siis tue pakollisen tilintarkastuskierron käyttöönottoa. (Francis 2004 via Johnson 2002.)

Frankel et al. (2002) käsittelevät tutkimuksessaan tilintarkastusyriyten tarjoamien muiden palveluiden palkkioita. Heidän tutkimuksensa mukaan yritykset, jotka maksavat tilintarkastajilleen suhteessa enemmän näistä palveluista, tuottavat myös laadultaan huonompaa raportointia. Näille väitteille on löydetty myös vastakkaisia tuloksia. DeFondin et al. (2002) tutkimus ei löydä viitteitä siitä, että muiden tarjottujen palveluiden palkkiot vaikuttaisivat tilintarkastajan raportoinnin laatuun tai päätöksiin. Tutkimustulokset aiheesta ovat jonkin verran ristiriitaisia, jotta voitaisiin tehdä päätöstä siitä, mikä on lopulta muiden palveluiden palkkioiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun tai raportointiin.

Yritysten tilintarkastuskomiteoiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun tutkivat Carcello ja Neal (2000) ja heidän mukaansa tilintarkastajat antavat herkemmin mukautetun kertomuksen, kun yrityksellä on itsenäinen tilintarkastuskomitea. Tällaisessa tapauksessa yritykset myös vaihtavat tilintarkastajaa harvemmin. Klein (2002) taas löytää tutkimuksessaan viitteitä siitä, että yrityksen raportointi on laadukkaampaa, kun sillä on itsenäinen tilintarkastuskomitea. Dechowin et al. (1996) tutkimuksen mukaan taas tilintarkastajat huomaavat asiakkaansa raportointivirheet herkemmin. Näiden tutkimuksen perusteella itsenäisellä tilintarkastuskomitealla on positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun.

Lennox (2004) käsittelee tutkimuksessaan tilintarkastuksen laatua, kun asiakasyrityksen johtotehtävissä työskentelee tilintarkastusyhtiön entinen työntekijä. Hänen tulostensa mukaan tällaisissa asiakassuhteissa ei anneta yhtä herkästi mukautettua tilintarkastuskertomusta. Tämä voi siis olla merkki siitä, että tilintarkastajat suhtautuvat tällaiseen yhtiöön subjektiivisemmin, ja tällainen työyhdistelmä voi vaikuttaa negatiivisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen ja skeptisyyteen tarkastuksessa. Tilintarkastusyhtiön entisellä työntekijällä on myös hyvä käsitys käytettävistä tarkastusmenetelmistä, jolloin väärinkäytökset on mahdollisesti helpompi toteuttaa. Menonin ja Williamsin (2004) tutkimus tukee Lennoxin tuloksia, sillä heidän mukaansa yritykset, joissa työskentelee entinen tilintarkastusyhtiön työntekijä, tuottavat laadullisesti heikompaa raportointia. Kummassakin tutkimuksessa täytyy kuitenkin huomioida se, että vain 7–10 % otannasta sisälsi yrityksiä, joihin oli palkattu johtotehtäviin tilintarkastusyhtiön entinen työntekijä.

Vallitsevat lait ja säädökset ovat myös olleet tilintarkastuksen laadun tutkimuksen kohteena. Jos tilintarkastajia koskevat lait ovat tiukempia tai rangaistukset kovempia, voi tämä vaikuttaa huolellisuuteen, jolla tilintarkastusta suoritetaan. Francis ja Wang (2004) tutkivat, tarkistavatko Big Four –yritykset asiakkaitaan eri tavalla mikäli maiden lainsäädännöissä on eroja. Heidän tulostensa mukaan maissa, joissa lainsäädäntö turvaa paremmin sijoittajia ja joissa tilintarkastajat voidaan haastaa helpommin oikeuteen liittyen virheelliseen raportointiin, tilintarkastajat myös raportoivat herkemmin löytämistään virheistä. Näissä maissa myös Big Four –yritysten asiakkaiden raportoinnin laatu on parempaa. (Francis 2004 via Francis and

Wang 2004.) Näitä tuloksia tukee myös Seetharamanin et al. (2002) samasta aiheesta tehty tutkimus, jossa keskitytään brittiläisiin yrityksiin, joiden tulee raportoida yhdysvaltojen säännösten mukaan. Tutkimuksen mukaan kyseiset yritykset maksavat enemmän tilintarkastuspalkkioita ja tämä on todennäköisesti yhteydessä siihen, että yrityksen raportointivelvollisuudet ovat Yhdysvaltain lainsäädännön vuoksi tarkemmat. Tällöin myös tilintarkastajat kiinnittävät raportointiin enemmän huomiota.

4 YRITYKSEN RAHOITUS

4.1 Yrityksen rahoitus

Yrityksen suunnittelema rahankäyttö ja rahoituksen häiriötön hoitaminen ovat ehto yrityksen olemassaololle. Rahoitusmahdollisuuksien loppuessa päättyy myös koko yrityksen toiminta. Yritysrahoitus ei ole erillään varsinaisesta liiketoiminnasta, sillä investointi- ja rahoituskysymykset kulkevat käsi kädessä. Yritysrahoitusta koskeva tiedon tarve kattaa taloushallinnon henkilöstön lisäksi yritysjohton. Tietoa tarvitaan tosiasiaissa kaikissa yrityksen tehtävissä, sillä rahoitusajattelutavan hallitseminen edistää yrityksen kokonaistavoitteiden toteuttamista tehtävistä riippumatta. Arvon luominen on yrityksen perustehtävä ja nykyaikana omistaja-arvon kasvattaminen on korostunut. Jos yritys ei pysty tekemään kannattavia investointeja ja luomaan omistajilleen lisäarvoa, sen olemassaolo ei ole perusteltavissa. (Leppiniemi 2009: 9; Knüpfer, Puttonen 2009: 15.)

Hankkiessaan rahoitusta yrityksen täytyy harkita rahoitusmarkkinoiden eri mahdollisuuksia. Rahaa tarvitsevan tai sijoittavan yrityksen sopimusosapuolena saattaa olla toinen yritys, rahalaitos, rahoitusjärjestelystä päättävä viranomainen tai yksityinen sijoittaja. Arvopaperimarkkinoilta rahoitusta hankittaessa toinen osapuoli ei aina ole tunnistettavissa. Rahoituksen hoitaminen häiriöttömästi ja sujuvasti vaatii, että sopimusosapuolet tietävät pääpiirteittäin ajattelutavan, jolla markkinoiden toimijat lähestyvät rahoitusratkaisuja. Tieto esimerkiksi pankin tai erityisrahoittajan päätöksentekoprosessista on tarpeellista yrityksen lainarahoituksesta neuvottelevalle. (Leppiniemi 2009: 10.)

Yrityksen näkökulmasta rahoituskysymykset voidaan jakaa kahteen luokkaan. Ensimmäinen käsittelee omaisuuden tuottoon liittyviä kysymyksiä eli miten yrityksen omaisuus saadaan tuottamaan mahdollisimman hyvin. Toinen huomioitava asia on hankittavan rahoituksen kustannus eli miten saadaan rahoitusta mahdollisimman edullisesti ja missä suhteessa yritys käyttää omaa ja vierasta pääomaa. Yrityksen omaisuudelle saataviin tuottoihin liittyy epävarmuutta, koska

tuotot realisoituvat vasta tulevaisuudessa. Rahoittajat ottavat tämän huomioon rahan hinnassa. Oman ja vieraan pääoman hinta muuttuu markkinoilla koko ajan olosuhteiden muuttuessa ja tämän seurauksena myös vaatimukset yrityksen investointien kannattavuudelle muuttuvat. (Knüpfer, Puttonen 2009: 16.)

Suomen pankki, Elinkeinoelämän keskusliitto (EK) ja sen edeltäjät sekä työ- ja elinkeinoministeriö ovat selvittäneet syksystä 1994 lähtien suomalaisten yritysten rahoitustarpeita, rahoituksen saatavuutta ja hintaa. Vuonna 2009 tehty Yritysten rahoituskysely näyttää yritysten kiristyneen rahoitustilanteen finanssikriisistä johtuen. Tutkimuksen mukaan noin kolmanneksella uutta rahoitusta hankkineista yrityksistä oli vaikeuksia saada rahoitusta. Ennen finanssikriisiä vastaava osuus oli vain pari prosenttia. Vakuusvaatimusten kireys ja lainan rahoitus olivat ongelmia erityisesti pienille yrityksille. Keskisuurten ja suurten yritysten ongelmia olivat rahoituksen korkea hinta ja haluttua lyhyempi laina-aika. Taloudellisesta kriisistä huolimatta yritykset ovat hankkimassa uutta ulkoista rahoitusta. Vuoden 2009 tutkimuksen mukaan rahoitustarpeet ovat lisääntyneet edellisvuoteen verrattuna ja yhä suurempi osuus yrityksistä aikoo käyttää saadun rahoituksen käyttöpääoman rahoittamiseen. (Yritysten rahoituskysely 2009: 4.)

Yritysten tärkein ulkoisen rahoituksen lähde ovat pankit. Julkisten rahoituslähteiden – kuten Finnveran, Tekesin ja TE-keskusten – sekä vakuutusyhtiöistä hankittavan rahoituksen suhteellinen merkitys on kasvanut ja ne ovat tärkeitä rahoittajia varsinkin mikro- ja pienille yrityksille. Rahoituksen hinta oli myös noussut vuoden 2009 tehdyn tutkimuksen mukaan. Uusien luottojen korkomarginaalit nousivat ja neljä viidestä uutta rahoitusta hankkineista keskisuurista ja suurista yrityksistä ilmoitti marginaalien leventyneen verrattuna aiemmin nostamiinsa luottoihin. Mikroyrityksistä yli kolmanneksella ja lähes puolella pienistä yrityksistä marginaalit levenivät. (Yritysten rahoituskysely 2009: 7–11.)

4.2 Rahoitusmarkkinat ja vieras pääoma

Sijoitettua omaa pääomaa on saatavissa rahoitusmarkkinoilta, jotka jaetaan raha- ja pääomamarkkinoiksi. Rahamarkkinoilla on saatavissa lyhytaikaisia vieraan pääoman

sijoituksia eli enintään yhden vuoden pääoman sijoituksia. Pääomamarkkinoilla on saatavissa pitkäaikaista vierasta pääomaa, eli yli yhdeksi vuodeksi annettuja lainoja, sekä sijoitettua omaa pääomaa. Rahoitusmarkkinat ovat jakautuneet ja ryhmittäytyneet useiksi eri markkinoiksi. Informaatio näiden eri markkinoiden välillä ei kulje vapaasti, minkä vuoksi saatavissa olevalla rahoituksella saattaa olla erisuuruinen hinta, mutta samat vaatimukset. Tämän vuoksi sijoittajien ja rahantarvitsijoiden kannattaisi olla yhteydessä moniin eri markkinoihin ja rahoituspalveluiden tarjoajiin. (Leppiniemi 2009: 73.)

Vieras pääoma eli lainarahoitus voidaan jakaa kahteen ryhmään, tilimuotoiseen ja markkinaperusteiseen lainaan. Pankki- ja vakuutusyhtiölainat ovat tyypillistä tilimuotoista vierasta pääomaa. Kyseiset lainat ovat jälkimarkkinakelvottomia ja lainasitoumus säilyy koko ajan lainan antajalla. Markkinaperusteisilla lainoilla sijoittajat voivat käydä kauppaa ilman, että velallinen tietää, kuka kulloinkin on hänen velkojansa. (Leppiniemi 2009: 84.) Pk-yrityksille merkittävin rahanlähde on nimenomaan tilimuotoinen vieras pääoma.

Pankki- ja vakuutusyhtiölainoille tyypillistä on korollisuus ja vakuudellisuus. Luotonantajan lähtökohta on, että vakuuteen ei tarvitsisi turvautua vaan laina voitaisiin maksaa yrityksen tulorahoituksella. Luottosuhde on usein tärkeässä roolissa lainan vakuutta ja rahoituksen hintaa määriteltäessä. Luottosuhteen syntyminen vaatii joko asiakkaan aikaisempaa asiointia tai luotonannon yhteydessä suoritettua yritystutkimuksen tekoa. (Leppiniemi 2009: 84–85.)

Peltoniemi (2006) tarkastelee tutkimuksessaan, kuinka yritysten asiakassuhde pankin kanssa vaikuttaa lainojen korkoon. Tutkimuksessa käytetään aineistona pieniä suomalaisia yrityksiä. Peltoniemi tutkii pankkisuhteen kestoa ja laajuutta, lainan vakuuksia, yrityksen ominaisuuksia, pankin sisäistä riskireittausta ja lainan ominaisuuksia. Tulosten mukaan pankkisuhteen piteneminen vaikuttaa laskevasti lainan korkoihin ja pitkä pankkisuhte hyödyttää varsinkin firmoja, joiden toimintaan liittyy paljon riskejä.

Yrityksen hakiessa tilimuotoista luottoa rahan eksplisiittisiä eli näkyviä kustannuksia ovat pankille maksettava korko ja luoton perustamiskustannukset. Korko voidaan

sopia joko kiinteäksi tai vaihtuvaksi. Vaihtuvakorkoisessa luottosopimuksessa korkoperustaksi valitaan yleensä jokin viitekorko ja sopimuskohtainen korkomarginaali. Tavanomaisia viitekorkoja ovat euribor-korko, prime-korko ja peruskorko. Velallisen tulee antaa yleensä myös vakuus varmistamaan luoton takaisinmaksua. Vakuus voi olla reaalivakuus, eli esine- tai omaisuusvakuus, jota ei voida pantata tai henkilövakuus, jonka yleisin muoto on takaus. Lainan ehtoihin voi sisältyä myös kovenanteja eli sopimusvakuuksia. Näillä asetetaan velalliselle toiminnallisia rajoituksia tai lisätään luotonantajan mahdollisuutta saada informaatiota luotollisesta yrityksestä. Ehtoihin voi sisältyä esimerkiksi velvollisuus raportoida luotonantajalle säännöllisesti yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Sopimusvakuuksien tarkoitus on pienentää luotonantajan riskiä. (Leppiniemi 2009: 91, 97,100.)

4.3 Agenttiteoria yrityksen rahoituksessa

Yrityksen harkitessa toimintansa rahoitusta, on sen otettava huomioon sidosryhmien väliset intressiristiriidat. Omistajien ja vieraan pääoman ehtoisen rahoittajan tavoitteet saattavat olla usein ristiriidassa keskenään. Lainanantaja haluaa, että yritys ei esimerkiksi muuta toimintaansa riskipitoisemmaksi lainan myöntämisen jälkeen. Pankin kannalta oleellista on se, että yritys pysyy toiminnassa ja pystyy maksamaan korkomaksunsa, jotka pysyvät kiinteinä. Osakkeenomistajien intresseissä voi sen sijaan olla yrityksen suurempi riskinotto. Juuri he hyötyvät riskipitoisempien investointien ennakoitua suuremmasta tuotosta. Osakeyhtiömuotoisessa yrityksessä omistajien vastuu rajoittuu sijoitettuun pääomaan ja he omistavat usein myös muiden yritysten osakkeita, joten yhden yrityksen kaatuminen ei ole heille välttämättä erityisen tappiollista. Jos yritys rahoittaa toimintansa pääosin vieraalla pääomalla ja sen investoinnit epäonnistuvat, osakkeenomistajat voivat jättää yrityksen velkojien käsiin. Riskinoton onnistuessa yritys maksaa korot vieraan pääoman lainanantajille ja yli jäävä tuotto jää osakkeenomistajille. (Knüpfer, Puttonen 2009: 23–24.)

Sopimusvakuudet ovat myös osakkeenomistajien ja lainanantajien intressiristiriitojen taustalla. Omavaraisuuskovenantti estää osakkeenomistajia ryhtymästä liian riskisiin toimenpiteisiin yrityksen rahoitusta suunniteltaessa. Vieraaseen pääomaan ei sisälly

oikeutta osallistua yrityksen toimintaan, joten pankki voi sopia yrityksen kanssa myös säännöllisesti toimitettavasta taloudellisesta osavuositarkastuksesta. Kyseistä raportointia voidaan myös käyttää sopimusvakuutena. (Knüpfer, Puttonen 2009: 25.)

Toisenlainen intressiristiriita saattaa syntyä osakkeenomistajien ja yritysjohton välille. Yritysjohto saattaa vältellä kaikkein tuottavimpia mutta samalla riskisimpiä hankkeita, työpaikkansa säilyttämiseksi. Osakkeenomistajat taas ovat halukkaita investoimaan kyseisiin hankkeisiin, koska heidän omaisuutensa on usein hajautettu myös muihin yrityksiin. Rationaalinen yritysjohtaja ryhtyy investointeihin, jotka kannattavat lähivuosina kohtuullisesti mutta eivät liian suurella riskillä. Näin hän myös maksimoi oman hyvinvointinsa. Rationaaliset omistajat puolestaan luovat yritysjohtolle palkkausjärjestelmän, joka kannustaa ja hyödyttää riskinottoa pitkällä aikavälillä. Esimerkiksi tulokseen perustuvaa palkkausta ja optiolainaa on käytetty johdon palkkajärjestelmänä. (Knüpfer, Puttonen 2009: 25.)

4.4 Tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen merkitys yrityksen rahoituksessa

Tilinpäätöstietojen yksi päätehtävistä on lisätä markkinoilla vallitsevaa informaatiota yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Lainanantajille ja investoijille tilinpäätöstiedot ovat merkittävässä roolissa päätettäessä esimerkiksi yrityksen luottopäätöstä tehtäessä. Luottoluokitusyritykset käyttävät myös tilinpäätöstietoja arvioidessaan yrityksen luotonhoitokykyä. Tavarantoimittajat ovat kiinnostuneita yrityksen maksukyvyistä ja voivat päättää tilinpäätöstietojen perusteella, kuinka paljon he myöntävät tavaraluottoa. (Ross et al. 2008: 71) Sloanin mukaan tilinpäätöstiedot ovat tärkeässä roolissa ratkaistaessa päämies-agenttiongelmia, joka syntyy yrityksen johdon ja rahoittajien välille. Tilinpäätösinformaatio on osa yrityksen hyvää hallinnointitapaa. (Sloan 2001: 8.)

Uuden tilintarkastuslain mukaan pienet kirjanpitovelvolliset on vapautettu tilintarkastajan valinnasta. Yrityksen ulkopuolisen rahoittajan näkökulmaa on syytä tarkastella tämän muutoksen vuoksi. Hallituksen esityksen 194/2006 mukaan rahoittajan näkökulma ei ole merkityksellinen läheskään kaikissa pienissä yrityksissä, koska monet pienet yhteisöt toimivat ilman ulkopuolista rahoitusta. Vain

noin 45 %:a pienistä osakeyhtiöistä turvautuu ulkopuoliseen rahoitukseen. Rahoittajien asemaa voidaan kuitenkin turvata asettamalla esimerkiksi lainan edellytykseksi tilintarkastajan valitseminen ja vakionuotoisen tilintarkastuskertomuksen saanti. Hallituksen esityksen mukaan noin 75 %:a pienistä osakeyhtiöistä käyttää tilitoimistoa kirjanpidon ja tilinpäätöksen laadinnassa, mikä parantaa huomattavasti pienten yritysten kirjanpidon ja tilinpäätösten oikeellisuutta ja luotettavuutta. Rahoittajien etujen turvaaminen ei näin ollen ole oleellista tarkasteltaessa pienten yhteisöjen pakollista tilintarkastusta. Hallituksen esityksen mukaan auktorisoidun tilintarkastajan käyttö voi alentaa yrityksen ulkoisen rahoituksen kustannuksia ja näin ollen yritysten, jotka eivät valitse tilintarkastajaa, vieraan pääoman kustannukset voivat nousta. Toisaalta kustannuksia aiheutuu myös tilintarkastajan palkkaamisesta, joten pienet yhteisöt voivat arvioida itse, hyötyvätkö ne tilintarkastuksesta. (HE 194/2006.)

Hyytinen ja Väänänen (2004) tarkastelevat tutkimuksessaan pakollisen tilintarkastuksen vaikutuksia pieniin suomalaisiin yrityksiin. Aineistona he käyttävät Asiakastiedon tietokannasta saatua tietoa pienistä suomalaisista yrityksistä vuosilta 1999–2002. Aineisto sisältää yhteensä 78 505 vuosittaista yrityshavaintoa. Pienet yritykset kärsivät isoja yrityksiä enemmän epäsymmetrisen informaation ongelmasta, sillä laki määrää yleensä tarkemmin isojen yritysten taloudellisesta raportoinnista. Kuten muualla EU:ssa, myös Suomessa tilintarkastus on perinteisesti nähty velkojien suojana. Auktorisoidun tilintarkastajan palkkaamisen on katsottu vähentävän yrityksen vieraan pääoman kustannuksia, mutta kaikki pienet yritykset eivät kuitenkaan tilintarkastajaa valitse, mikäli laki ei sitä vaadi. Tähän voi olla useita syitä. Pieniä yrityksiä johtavat usein niiden omistajat, jotka haluavat pitää taloushallinnon omissa käsissään. Varsinkin Suomessa, jossa verotus on korkea, tilintarkastaja saatetaan jättää valitsematta verotuksellisista syistä. Jos yritys pohtii veronkiertoa, se todennäköisesti jättää palkkaamatta tilintarkastajan. Tilintarkastus lisää muutenkin yrityksen maksamia veroja, koska taloudellista tilaa valvotaan tällöin tarkemmin. Tilintarkastaja voidaan nähdä myös esteenä, jos halutaan peitellä tietoja luotonantajilta, kuten firman riskisyyttä.

Hyytinen ja Väänänen (2004) testaavat tutkimuksessaan kahta hypoteesia; voimassaoleva lainsäädäntö ei pakota pieniä yrityksiä valitsemaan tilintarkastajaa ja

tilintarkastuksella ei ole vaikutusta pienten yritysten luottokelpoisuuteen ja vieraan pääoman kustannuksiin. Tutkimuksen tulokset eivät tue kumpaakaan hypoteesia. Lainsäädännöllä ja pakollisella tilintarkastuksella on siis myönteinen vaikutus taloudelliseen kehitykseen. Tutkimuksen mukaan on kuitenkin vielä epäselvää, miksi yritysten vieraan pääoman saanti paranee pakollisen tilintarkastuksen myötä. Syyksi yritysrahoituksen kirjallisuus ehdottaa moraalikadon ja haitallisen valikoitumisen vähenemistä.

5 SUOMALAINEN TILINTARKASTUSLAINSÄÄDÄNTÖ

5.1 Lakisääteinen kirjanpito

Kirjanpitovelvollisia ovat Suomen kirjanpitolain mukaan kaikki liike- ja ammattitoiminnan harjoittajat toiminnan alasta tai laajuudesta riippumatta. Myös yhteisöt, osakeyhtiöt ja henkilöyhtiöt sekä osuuskunnat ovat kirjanpitovelvollisia, vaikka eivät harjoittaisi liiketoimintaa. (Jänkälä, Kaisanlahti 2009: 17.) Yhdessä laskentatoimen kanssa, kirjanpito ja tilinpäätös toimivat yrityksen toiminnan numeerisina kuvaajina. Kirjanpitolaki määrää kirjanpitovelvollisen noudattamaan hyvää kirjanpilotapaa. Numeerinen oikeellisuus ja liiketapahtumien todentaminen liittyvät oleellisesti kirjanpidon olemukseen. (Blumme 2008: 44–45.)

Hyvän kirjanpitotavan säännökset tulevat ensisijaisesti lainsäädännöstä. Tämän lisäksi hyvää kirjanpilotapaa ohjaavat vakiintunut käytäntö ja kirjanpitoa koskevat teoria. Tärkeä hyvän kirjanpitotavan lähde Suomessa on kirjanpitolautakunta (KILA), sen antamat yleishjeet, lausunnot ja muut kannanotot. IFRS-käytännön yleistyessä myös IFRS-normisto voi toimia hyvän kirjanpitotavan lähteenä. (Blumme: 46.)

Kirjanpitovelvollisen on laadittava tilinpäätös ja toimintakertomus kultakin tilikaudelta. Nämä julkaisut ovat yksi merkittävimmistä informaatiolähteistä, joiden avulla sidosryhmät voivat arvioida yrityksen menestystä ja taloudellista asemaa. Tilinpäätös laaditaan ensisijaisesti kirjanpitolain ja muiden tilinpäätöstä käsittelevien säännösten mukaan. Useat yritykset pyrkivät antamaan ylimääräistä informaatiota koskien eri sidosryhmien erikoistarpeita ja odotuksia. (Koskinen 1999: 13–14.)

KPL 3:2 §:n mukaan tilinpäätöksen tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (Jänkälä, Kaisanlahti 2009: 221). Kirjanpidon ja erityisesti tilinpäätöksen perimmäistä tarkoitusta joudutaan määrittelemään yhä uudestaan tilinpäätösnormistoja kehitettäessä. Keskeinen tilinpäätöstietoihin ja tilinpäätösnormien kehittymiseen vaikuttava tekijä on ollut yrityksen rahoituksen saatavuuden turvaaminen. Kirjanpito-

ja tilinpäätösnormistoa on haluttu kehittää rahoituspäätösten tekoilanteita varten. Rahoituspäätöksiä tehtäessä yritykset ovat usein hyvinkin eri asemassa tarvittavan tiedon perusteella. Rahoitukselliset riskit, olosuhteet ja käytettävissä olevat pääomamarkkinat saattavat edellyttää erilaisia ja yksityiskohdiltaan vaihtelevia tietoja yrityksen taloudellisesta tilasta. (Blumme 2008: 50–51.)

5.2 Lakisääteinen tilintarkastus

Tilintarkastuslaki on yleislaki, jonka soveltamisala vastaa pääosin kirjanpitolain soveltamisalaa (Horsmanheimo et al. 2007: 22). Tilintarkastuslaki ei sisällä tilintarkastuslain määritelmää, mutta tilintarkastusdirektiivin 2006/73/EY 2 artiklassa määritellään lakisääteinen tilintarkastus tilinpäätösten tai konsolidoitujen tilinpäätösten tilintarkastukseksi, jonka suorittamista edellytetään yhteisön lainsäädännössä. Lakisääteinen tilintarkastus pitää sisällään yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksen. (Tilintarkastuslaki Luku 3 § 11.1.)

Tilintarkastajan tulee tilinpäätöstä ja kirjanpitoa tarkastaessaan muodostaa perusteltu käsitys siitä, onko tilinpäätös laadittu kirjanpitolain ja voimassa olevien säännösten ja määräysten mukaisesti ja antaako se kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Hallinnon tarkastuksen tavoitteena on todeta, että yhteisön hallinto on järjestetty asianmukaisesti, yhteisön vastuuvollinen henkilö ei ole syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhteisöä kohtaan eikä yhteisöä koskevaa lakia tai säännöksiä ole rikottu. (Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 1998: 20.)

KHT-yhdistys on IFAC:n jäsenenä sitoutunut noudattamaan järjestön laatimia suosituksia. KHT-yhdistyksen suosituksissa otetaan huomioon tärkeimmät IFAC:n suositukset ja niitä pyritään soveltamaan Suomen olosuhteisiin. Tilintarkastuslakia voidaan siis tulkita myös IFAC:n kansainvälisten tilintarkastusstandardien pohjalta. (Koskinen 1999: 44–45.)

Vuonna 1995 voimaan tulleen tilintarkastuslain mukaan lakisääteinen tilintarkastus oli pakollinen yhteisön koosta riippumatta. Uuden tilintarkastuslain mukaan, joka tuli voimaan vuonna 2007, pienet kirjanpitovelvolliset voivat jättää valitsematta tilintarkastajan. Tilintarkastuslaki määrittelee edellytykset, joiden tulee täytyä, jotta kirjanpitovelvollinen voi jättää toimittamatta tilintarkastuksen. (Kaisanlahti, Jänkälä 2009: 221.)

Tilintarkastajan lakisääteiseen velvollisuuteen kuuluu antaa kultakin tilikaudelta tilintarkastuskertomus (Tilintarkastuslaki Luku 3 § 15). Tilintarkastuslaki asettaa tilintarkastajalle ammattieettiset periaatteet. Lain mukaan tilintarkastajan tulee suorittaa lakisääteiset tehtävänsä ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. Vastaaviin säännöksiin lukeutuvat myös velvollisuus ammattitaidon ylläpidosta, laadunvarmistuksesta ja tilintarkastajan esteellisyydestä, riippumattomuudesta ja salassapitovelvollisuudesta. Tämän lisäksi tilintarkastuslaki määrää noudatettavaksi hyvää tilintarkastustapaa. (Tilintarkastuslaki Luku 4.)

Hyvä tilintarkastustapa on yleistä tapaoikeutta, joka ohjaa tilintarkastuksen suorittamista (Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 1998: 18–19). Hyvään tapaan perustuvat velvoitteet muodostavat tärkeän normiston useilla liiketoiminnan alueilla. Hyvän tavan käsitteitä on esimerkiksi hyvä liiketapa, hyvä kirjanpitotapa tai erityissektoreilla vallitsevat hyvä hallintotapa ja hyvä asianajajatapa. Tilintarkastusalalla hyvä tilintarkastustapa on keskeinen toimintaa ohjaava normisto. Sen avulla sidosryhmät voivat arvioida, onko tilintarkastaja toiminut tehtävässään asianmukaisesti. Hyvän tilintarkastustavan käyttäminen laissa perustuu siihen, että tilintarkastusala on jatkuvassa muutoksessa säännösten suhteen, joten yksityiskohtainen ja tyhjentävä tilintarkastusnormiston määrittäminen laissa on käytännössä mahdotonta. (Horsmanheimo et al. 2007: 141.)

Hyvää tilintarkastustapaa määrittelee muun muassa KHT-yhdistyksen suositukset, tuomioistuimen päätökset, Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan ja Valtion tilintarkastuslautakunnan ratkaisut sekä tilintarkastusalan ammattikirjallisuudessa hyväksytyt tulkinnat (Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 1998: 19). Kansainvälisesti hyvän

tilintarkastustavan määrittelevät pitkälti ammatissa toimivat tilintarkastajat ja heidän ammatilliset yhteenliittymänsä. Ratkaisevassa asemassa on Kansainvälinen tilintarkastajaliitto IFAC, jonka ohjeisiin perustuvia standardeja ja suosituksia KHT-yhdistys on antanut vuodesta 2000 lähtien. Hyvään tilintarkastustapaan luettavat säännökset sisältävät peruseriaatteita ja keskeisiä menettelytapoja sekä niihin liittyvää ohjeistusta. (KHT-yhdistys.)

5.3 Tilintarkastajan kelpoisuus

Tilintarkastuslaki määrittelee tilintarkastajan yleiset kelpoisuusedellytykset.

Tilintarkastajan tulee olla siviilioikeudellisesti täysivaltainen henkilö eikä hän saa olla konkurssissa tai liiketoimintakiellossa. Pykälässä ei säädetä tilintarkastajan ammatillisesta pätevydestä. Vuonna 2007 voimaan tulleen uuden tilintarkastuslain mukaan maallikkotilintarkastajia ei voida enää valita yhteisön tilintarkastajiksi. Tilintarkastuslaki määrittelee hyväksytyksi tilintarkastajaksi KHT- tai HTM-tarkastajat sekä yhteisöt. Tämän perusteella kelpoisuusedellytykset eivät enää sisällä ammatillisen pätevyyden ehtoa. (Alakare et al. 2008: 37–38.)

Tilintarkastajaa koskee ammatillisen pätevyyden ja huolellisuuden periaate, jonka mukaan hänen tulee seurata tiettyjä velvoitteita. Tilintarkastajan tulee pitää ammatilliset tiedot ja osaaminen yleisesti vaadittavalla tasolla ja hänen tulee asiantuntijapalveluja suorittaessaan toimia tunnollisesti ja ammatillisia standardeja noudattaen. KHT-yhdistys ylläpitää tilintarkastajiaan koskevia eettisiä ohjeita, joissa veloitetaan jäseniä toimimaan hyvän tilintarkastustavan mukaan. (Alakare et al. 2008: 95–96.) Tilintarkastuslaki määrää tilintarkastajan eettisistä säännöksistä, joihin kuuluu ammattitaidon ylläpitäminen ja kehittäminen, hyvän tilintarkastustavan seuraaminen, laadunvarmistus omasta työstä, tilintarkastajan riippumattomuus tarkastettavasta kohteesta, esteellisyys määrätyissä tapauksissa ja salassapitovelvollisuus (Tilintarkastuslaki Luku 4). KHT-yhdistyksen eettiset ohjeet seuraavat Suomen lainsäädäntöä ja ottavat huomioon myös IFAC:in ohjeistuksen (Alakare et al. 2008: 95.)

5.4 Tilintarkastajan raportointi

Tilintarkastajan tulee perehtyä yhtiön tilikauden aikaisiin tapahtumiin ja tilinpäätöksen sisältöön siten, että hän voi muodostaa kuvan yhtiön kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä lain edellyttämässä laajuudessa (Koskinen 1999: 25). Tilintarkastuksen tulokset raportoidaan tilintarkastuslain mukaisesti kirjallisilla raporteilla, joita ovat tilintarkastuskertomus ja tilinpäätösmerkintä sekä tilintarkastuspöytäkirja. Tämän lisäksi tilintarkastajalla on oikeus ja velvollisuus raportoida suullisesti yhtiökokoukselle tietyissä tilanteissa. Tilintarkastaja antaa tarkastuksen aikana epävirallisia, suullisia tai kirjallisia raportteja tarkastettavan yhteisön johdolle, jotta tarvittaviin toimenpiteisiin voidaan ryhtyä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 1998: 30.)

Arvioidessaan tilinpäätöksen lainmukaisuutta tulee tilintarkastajan ottaa huomioon tilintarkastuslain ja kirjanpitolain lisäksi muut säännökset ja määräykset, mikäli niillä on vaikutusta tilinpäätöksen oikeellisuuteen. Tilintarkastaja ei voi kuitenkaan olla kaikkien lakien erityisasiantuntija eikä hänellä siis ole velvollisuutta aktiivisesti valvoa kaikkien lakien yksityiskohtaista noudattamista, vaan tarkastus on suoritettava oleellisuuden ja suhteellisen riskin periaate huomioon ottaen. (Koskinen 1999: 133–134.)

5.5 Tilintarkastuksen muoto

Tilintarkastajan tärkein raportointimuoto on tilintarkastuskertomus (Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 1998: 30). Tilintarkastuskertomus on lausunto siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus oikeat ja riittävät tiedot yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tämän lisäksi tilintarkastuskertomus antaa lausunnon tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tietojen ristiriidattomuudesta. (Tilintarkastuslaki Luku 3 § 15) (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 186.)

Jos tilintarkastaja ei voi antaa lausuntoa, on tästä annettava ilmoitus tilintarkastuskertomuksessa sekä lisätiedot, miksei lausuntoa ole voitu antaa. Tilintarkastuslausunto voi olla joko vakiomuotoinen, ehdollinen tai kielteinen. Tilintarkastaja voi myös jättää lausunnon antamatta, mutta tästä on ilmoitettava tilintarkastuskertomuksessa. (Tilintarkastuslaki Luku 3 § 15) (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 186.) Vakiomuotoisella tilintarkastuskertomuksella tarkoitetaan KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry:n 1995 hyväksymää tilintarkastusmallia. Jos tilintarkastajalla ei ole huomautettavaa yhteisön tai säätiön toimista ja tilinpäätös ja toimintakertomus on laadittu hyvän kirjanpitotavan mukaan, tulisi tilintarkastuskertomus toimittaa vakiomuotoisena. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 60). Vakiomuodosta poikkeavassa tilintarkastuskertomuksessa voidaan esittää tilintarkastuslain edellyttämä lausuma, erityislainsäädännön edellyttämä lausuma, muistutus tai täydentävä tieto taikka lisätieto. KHT-yhdistyksen suosituksen mukaan lisätietojen antaminen on poikkeuksellista ja siihen tulisi turvautua vain erityisestä syystä. (Leppiniemi, Leppiniemi 2005: 416.)

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on huomautettava vakiomuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta poiketen, jos yrityksen vastuuvollinen henkilö on rikkonut lakia, yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä tai syyllistynyt tekoon, josta voi seurata vahingonkorvausvelvollisuus yritystä kohtaan. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 43.)

Tilintarkastuslain 15 §:n 3 momentin mukaan tilintarkastuskertomuksessa on annettava tarpeelliset lisätiedot. Lisätiedon antaminen ei kuitenkaan johda siihen, että tilintarkastuskertomus olisi mukautettu. Lisätiedon antaminen voi tulla kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa tilintarkastusta ei ole voitu suorittaa hyvän tilintarkastustavan mukaan tai kannattavuuden ja rahoituksen kehitys pitkään tappiota tuottaneessa yrityksessä edellyttää lisätietojen antamista. Lisätietoa voidaan antaa kaikista tilintarkastuksen kohteista kuten kirjanpidosta, tilinpäätöksestä tai yrityksen hallinnosta. Jos tilintarkastaja kokee asian olennaisena, voi kynnys lisätiedon antamiseen olla matala. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 46.) Tilintarkastajan tulisi kuitenkin huomioida olennaisuuden periaate

lisätietokappaleita antaessaan. Jo pelkkä lisätietokappaleen sisällyttäminen tilintarkastuskertomukseen tulkitaan käytännössä niin, että on olemassa jokin syy poiketa vakiomuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 188.)

Virheiden ja puutteiden olennaisuutta arvioidessaan tilintarkastajan tulisi ottaa huomioon niiden kokonaisvaikutus. Tilinpäätöksessä voi olla määrällisiin asioihin eli lukuarvoihin liittyviä puutteita sekä vaikeasti tai ei lainkaan mitattaviin asioihin kuten sanalliseen informaatioon tai esitystapaan liittyviä puutteita. Virheiden ja puutteiden kokonaisvaikutus syntyy näiden tekijöiden summana. Tilintarkastajan tulee päättää, onko kyseisten virheiden ja puutteiden kokonaisvaikutus niin olennainen, että asiaan tulee reagoida joko vaatimalla tilinpäätöksen oikaisua jo ennen tilintarkastuskertomuksen antamista tai mikäli oikaisuja ei tehdä, reagoimalla tilintarkastuskertomuksessa. Virheiden ja puutteiden olennaisuutta tarkasteltaessa, voidaan katsoa, että tilintarkastajan tulee reagoida sitä herkemmin, mitä suuremman sidosryhmän taloudelliset edut ovat uhattuina ja milloin virheiden taloudelliset seuraukset saattavat olla merkittäviä. (Koskinen 1999: 126–128.)

KHT-yhdistyksen määritelmän mukaan mukautettu tilintarkastuskertomus sisältää vakiomuodosta poikkeavan tilintarkastuslain edellyttämän lausunnon tai erityislainsäädännön edellyttämän lausunnon tai se sisältää tilintarkastuslaissa määritellyn huomautuksen tai tarpeelliset lisätiedot. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 186). Mukautetut tilintarkastuskertomukset voidaan jaotella KHT-yhdistyksen mukaan kahteen ryhmään, joita ovat tilintarkastajan lausuntoon vaikuttamattomat seikat ja lausuntoon vaikuttavat seikat. Ensiksi mainitut seikat koskevat tilanteita, joilla ei ole vaikutusta tilintarkastajan lausunnon sisältöön siten, että ne vaikuttaisivat vakiomuotoiseen kertomukseen. Tästä on esimerkkinä lisätiedon antaminen, sillä lisätiedon sisällyttäminen tilintarkastuskertomukseen ei tee kertomuksesta mukautettua. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 187.)

Lausuntoon vaikuttavat seikat koskevat tilanteita, joissa tilintarkastajan lausunto ei ole vakiomuotoinen. Tällaiset lausunnot voidaan jakaa kolmeen ryhmään; ehdollinen lausunto, kielteinen lausunto ja lausunnon antamatta jättäminen. Ehdollinen lausunto

tulisi antaa, kun tilintarkastaja kokee, ettei voi antaa vakiomuotoista lausuntoa, mutta asia ei ole niin vakava, että kielteinen lausunto tai lausunnon antamatta jättäminen tulisi kyseeseen. Ehdollinen lausunto voi tulla kyseeseen, jos tilintarkastajalla on erimielisyyksiä yritysjohdon kanssa tarkastusta koskevista seikoista tai tilintarkastusta ei voida suorittaa kaikessa laajuudessa. Kielteinen lausunto annetaan, kun ehdollinen lausunto ei toisi riittävästi esiin tilinpäätöksen harhaanjohtavuutta tai puutteellisuutta. Tällöin on kyse olennaisesta ja laajasta seikasta tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa. Tilintarkastajalla on myös mahdollisuus jättää antamatta lausunto kokonaan. Tästä on kuitenkin ilmoitettava tilintarkastuskertomuksessa. Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen, jos tilintarkastuksen laajuutta koskeva rajoitus on todella laaja ja olennainen eikä tilintarkastaja ole pystynyt hankkimaan tarpeellista määrää aineistoa, jotta tilintarkastus voitaisiin suorittaa. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009: 187.)

Aiemmin tilintarkastuslaki edellytti tilintarkastajaa antamaan lausunnon tilinpäätöksen vahvistamisesta, tuloksen käsittelystä ja vastuuvapauden myöntämisestä. Uusi tilintarkastuslaki ei enää edellytä näitä lausuntoja, mutta tilintarkastuskertomusmallin mukaan tarkastaja voi vapaaehtoisesti kyseiset lausunnot. On myös esitetty, että hyvän tilintarkastustavan mukaan tilintarkastajan tulee antaa huomautus ja kielteinen vastuuvapauslausunto selvissä tapauksissa. Tilintarkastuslain tarkoituksena on yhdenmukaistaa tilintarkastuskertomusten sisältö ja toteamukset lain tai yhtiöjärjestyksen vastaisista toimista annetaan huomautuksina tilintarkastuskertomuksessa. Tämän perusteella epäselvyyttä voi aiheuttaa käytäntö, jossa vastuuvapautta koskeva lausunto annetaan yhtenä vuonna kielteisenä, mutta lausunto jätetään esim. seuraavana vuonna antamatta, jos yrityksen hallinnossa ei ole moitteita. Vapaaehtoisten lausuntojen antaminen johtaa näin käytäntöjen eroavuuteen. (Alakare et al. 2008: 85–86.)

6 TUTKIMUSAINEISTO, MENETELMÄT JA TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Aineiston kuvaus

Tutkimusaineisto on suomalaiset yritykset vuosina 2003–2009. Havaintoaineisto saadaan Voitto+ -tietokannasta, johon on kerätty suomalaisten yritysten tilinpäätöstiedot. Yliopiston Voitto+ -tietokanta sisältää tietoja vain vuodesta 2003 eteenpäin, joten aineisto on rajattu alkamaan kyseisestä vuodesta. Päädyin käyttämään Voitto+ -tietokantaa, koska se on tällä hetkellä tietääkseni kattavin Oulun yliopiston käytössä oleva tietokanta suomalaisten yritysten tilinpäätöksistä.

Tutkielmassa keskitytään kolmeen yleisimpään tilintarkastusraportin huomautukseen, joita ovat huomautus tase-erien arvostuksesta, osakeyhtiölain vastaiset saamiset yrityksessä ja huomautukset tilinpäätöksessä tai sen erissä. Kun aineistoon valitaan myös yritykset, joiden tilinpäätöksessä ei ole ollut huomautettavaa, tulee aineiston kooksi noin 5 000 havaintoa. Voitto+ -tietokannassa on mahdollisuus valita erikseen yritykset, joilla on tilinpäätöksessä huomautettavaa, ja eri ryhmään kuuluvat huomautukset on myös mahdollista erottaa. Aineistosta rajattiin pois julkiset osakeyhtiöt, koska kyseisen yhtiömuodon yritykset saavat tilintarkastushuomautuksia todella harvoin. Havaintojen analysointiin käytän SAS -ohjelmaa. Voitto+ -tietokannasta on mahdollisuus tulostaa tietoja Excel -muotoon, joka mahdollistaa SAS -ohjelman käytön.

Aiempien tutkimusten mukaan lainanantajat pitävät suuria yrityksiä vähemmän riskisempinä lainanottajina. Näin julkiset osakeyhtiöt saattavat siis saada lainaa alhaisemmalla korolla pelkästään kokonsa vuoksi. (Berger, Udell 1994: 4.) Tämä on myös syy siihen, että jätän julkiset osakeyhtiöt käytettävän aineiston ulkopuolelle.

Valitsen vaikuttaviksi tekijöiksi yrityksen ostovelat jaettuna taseen loppusummalla, korko- ja muut rahoituskulut jaettuna taseen loppusummalla ja quick ratio -tunnusluvun.

Quick ratio on maksuvalmiuden mittari ja se kuvaa yrityksen mahdollisuutta selviytyä lyhytaikaisista veloista rahoitusomaisuudella. Sen avulla voidaan seurata yrityksen rahoitusaseman vuosittaista kehitystä. Quick ratio lasketaan jakamalla yrityksen rahoitusomaisuus lyhytaikaisella vieraalla pääomalla. Jos quick ration arvo on yli 1,0, pidetään yrityksen maksuvalmiutta hyvänä. Alle 0,5 oleva quick ratio tulkitaan heikon maksuvalmiuden merkiksi. Yrityksen maksuvalmius on merkittävä, kun haetaan lainaa rahoituslaitoksilta. (Asiakastieto.fi.)

Ostovelkojen suureneminen voi merkitä sitä, että yrityksellä on vaikeuksia saada lainaa rahoituslaitoksilta ja sen pitää rahoittaa toimintaansa tavarantoimittajilta saatuna lyhytaikaisena luottona. Tämä on kallis lainan muoto ja Suomessa ostovelkojen kiertoaika on yleensä lyhyt. Korko- ja rahoituskulut huomioimalla yritän selvittää, joutuuko yritys ottamaan lainaa kalliimmalla kuin ennen tilintarkastusraportin huomautusta.

Vaikka käytettävä aineisto kattaa 4933 yritystä, muodostui tutkimuksen ongelmaksi silti se, että tilintarkastushuomautuksen saaneita yrityksiä oli todella pieni osa aineistosta. Tilintarkastushuomautuksen osakeyhtiölain vastaisista saamisista oli saanut 17 yritystä, tase-erien arvostuksesta 16 ja tilinpäätöksestä tai sen eristä 58 yritystä. Näin ollen tilintarkastushuomautuksen saaneet yritykset muodostavat vain noin 1,8 prosenttia koko aineistosta. Tämä täytyy ottaa huomioon myös tulkittaessa saatuja tuloksia. Aineistoa muodostettaessa yritin myös otoskoon suurentamista, mutta tämä ei lisännyt merkittävästi tilintarkastushuomautuksen saaneiden yritysten prosentuaalista osuutta koko aineistosta. Edellä mainittuihin aineiston rajoituksiin päädyin myös syystä, että paljon suuremman otoskoon käsitteleminen olisi hankaloittanut aineiston käsittelyä entisestään, sillä jo 5000 yrityksen tietojen käsittely käytetyillä resursseilla oli aikaa vievää. Koska tilintarkastushuomautuksen saaneiden yritysten suhteellinen osuus ei olisi huomattavasti kasvanut lisäämällä koko aineiston kokoa, on perusteltua käyttää yllämainittuja aineiston rajoituksia.

6.2 Tilastollisten menetelmien määritelmiä

Tutkimuksessa aineistoa analysoidaan lineaarisella regressioanalyysillä. Lineaarinen regressio on tilastollinen menetelmä, jolla analysoidaan valitun aineiston avulla selitettävän muuttujan lineaarista riippuvuutta selittävistä muuttujista. Tällä pyritään siis tutkimuksessa selvittämään, selittääkö annettu tilintarkastushuomautus yhtiön vaikeutunutta tai kallistunutta lainansaantia. Paitsi selittävänä mallina, lineaarista regressiomenetelmää voidaan käyttää myös ennustavana mallina, jota voidaan soveltaa esimerkiksi hintakehityksen ennustamiseen. (Taanila 2010: 1.)

Lineaarisessa regressiomallissa esiintyy kolme pääolettamaa. Selitettävien muuttujien oletetaan ensiksikin olevan jatkuvia ja normaalisti jakautuneita. Mallinnettavien muuttujien oletetaan myös olevan toisistaan lineaarisesti riippuvaisia. Lisäksi mallissa on homoskedastisuusolettama eli muuttujalla on sama varianssi kuin kaikissa muissa muuttujissa, jotka kuuluvat samaan luokkaan. (Tabachnick & Fidell 2007: 78.)

Lineaarista regressiomallia sovellettaessa on otoskoon oltava riittävän suuri. Varsinkin useamman selittävän muuttujan mallissa, jota tässä tutkimuksessa sovelletaan, suositellaan otoskooksi vähintään 50, mutta mielellään 100. (Taanila 2010: 1.) Analysoitaessa tämän tutkimuksen aineistoa lineaarisella regressiomallilla, ongelmaksi muodostui tilintarkastushuomautusten vähäinen osuus suhteessa vakionuotoisiin tilintarkastuskertomuksiin. Vaikka aineisto sinällään on suuri, tuloksiin saattaa vaikuttaa tilintarkastushuomautusten pieni määrä, jolloin aineistosta on vaikea analysoida yleistäviä tuloksia.

Tutkimuksessa sovelletaan usean selittävän muuttujan regressiomallia. Hyvässä mallissa tulisikin olla mukana kaikki tarkasteltavaan muuttujaan olennaisesti vaikuttavat selittävät muuttujat. (Taanila 2010: 6.) Tutkimuksessa on pyritty ottamaan tämä huomioon valitsemalla kontrollimuuttujiksi muuttujia, jotka kuvaisivat kokonaisuutena yhtiön taloudellista tilannetta eli velkaantuneisuutta, kokoa, kannattavuutta ja liiketoiminnan kasvua tai supistumista. Näin malliin on pyritty ottamaan mukaan mahdollisimman monta tekijää, jotka voisivat parantaa mallin selityskykyä.

Tutkimuksessa käytettävät tekijät ovat ostovelat jaettuna taseen loppusummalla, korko- ja rahoituskulut jaettuna taseen loppusummalla ja quick ratio –tunnusluku. Aineistoa analysoitiin käyttämällä kaavaa

$$B = I + D + S + T + L + N \quad (1)$$

jossa B on jokin selitettävistä tekijöistä, jotka on mainittu tämän kappaleen alussa. Selvennyksen vuoksi esitän B:tä alaindeksien avulla seuraavasti merkitsemään kolmea eri tekijää;

B_o on ostovelat jaettuna taseen loppusummalla, B_k on korkokulut- ja rahoituskulut jaettuna taseen loppusummalla ja B_q on quick ratio –tunnusluku.

I on vakio muuttuja.

D on dummy –muuttuja, joka kuvaa tilinpäätöksen saamaa tilintarkastuskertomuksen muotoa. Selvennyksen vuoksi esitän D :tä alaindeksien avulla seuraavasti merkitsemään neljää eri tilintarkastuskertomuksen muotoa;

D_v on vakio muotoinen tilintarkastuskertomus, D_o on huomautus osakeyhtiölain vastaisista saamisista, D_t on huomautus tase-erien arvostamisesta ja D_r on huomautus tilinpäätöseristä.

S , T , L ja N ovat kontrollimuuttujia. S on sijoitetun pääoman tuotto prosentti, joka on valittu kannattavuuden kontrollimuuttujaksi. T on taseen loppusumma, joka on valittu yrityksen koon kontrollimuuttujaksi. L on liikevaihdon muutos prosentti, joka kuvaa yrityksen liiketoiminnan kasvua tai supistumista. N taas on net gearing –tunnusluku, joka kuvaa yrityksen velkaantuneisuutta.

Kaikki kontrollimuuttujat on saatu suoraan Voitto+ -tietokannasta. Tietokantaan on määritelty tunnuslukujen kaavat seuraavasti;

$$\begin{aligned} \text{Sijoitetun pääoman tuotto prosentti} = \\ (\text{tulos ennen satunnaisia eriä} + \text{vieraan pääoman kulut (12 kk)}) / \end{aligned}$$

(tuoreimman taseen loppusumma – korottomat velat)
(edellisen taseen loppusumma – korottomat velat) / 2)100

Liikevaihdon muutosprosentti =
((tilikauden liikevaihto – edellisen tilikauden liikevaihto) /
edellisen tilikauden liikevaihto)100

Net gearing =
(korollinen vieras pääoma – rahat ja rahoitusarvopaperit)/
oma pääoma

(Voitto+ Tunnusluvut <http://www.asiakastieto.fi/voitto/ohje/tunnusluvut.htm>)

7 TUTKIMUSTULOKSET

Alla on esitetty tutkimuksen tulostaulukot. Jokaiselle selitettävälle muuttujalle, eli ostovelat jaettuna taseen loppusummalla, korko- ja muut rahoituskulut jaettuna taseen loppusummalla ja quick ratio- tunnusluku, muodostui oma tulostaulukkonsa. Myös jokaiselle tilintarkastushuomautusmallille, joita on tarkasteltu tutkimuksessa, on oma tulostaulukkonsa ja näin ollen muodostuu siis yhdeksän eri tulostaulukkoa. Alla on esitetty kolmena eri taulukkona jokaisen tilintarkastushuomautuksen tulostaulukko, johon on koottu kolmen eri selitettävän muuttujan tulokset.

Tarkasteltaessa tilintarkastushuomautusten vaikutusta korko- ja rahoituskuluihin, oletetaan regressiomalliin liittyen, että huomautuksen saaminen lisäisi korko- ja rahoituskuluja eli yhtiön rahoituksen saaminen olisi kalliimpaa huomautuksen saamisen takia. Ostovelkojen taas oletetaan kasvavan suhteessa taseeseen, koska tilintarkastushuomautuksen saatuaan yhtiön tulisi tukeutua rahoituksessaan ostovelkoihin, jotka ovat kallis rahoituksen muoto. Lisäksi quick ratio –tunnusluvun oletetaan laskevan, sillä alhainen quick ratio –luku kuvastaa sitä, että yrityksellä voi olla vaikeuksia selviytyä lyhytaikaisista maksuvelvoitteista. Taulukossa 1 on esitetty regressioanalyysin tulokset, kun yhtiö on saanut tilintarkastushuomautuksen liittyen osakeyhtiölain vastaisiin saamisiin. Kyseisiä huomautuksia on tutkimuksessa käytetyssä aineistossa yhteensä 17 kappaletta.

Taulukko 1 Regressioanalyysin tulokset, osakeyhtiölain vastaiset saamiset

Muuttuja	Korko- ja rahoituskulut		Ostovelat		Quick ratio	
	Regressiokerroin	p-arvo	Regressiokerroin	p-arvo	Regressiokerroin	p-arvo
Vakio	-0,015	0,0001	1,103	0,0001	2,857	0,0001
D ₀	-0,043	0,0001	-0,969	0,0001	-1,03	0,9055
S	0,000034	0,0001	0,00000056	0,9978	-0,005	0,5851
T	0,000000091	0,0104	-0,0000041	0,0496	-0,0001	0,3491
L	-0,00000052	0,1535	-0,0000035	0,8676	-0,0003	0,7272
N	-0,0002	0,0001	-0,0009	0,4078	-0,038	0,4943
R ²	0,0269		0,0094		0,0001	
Oikaistu R ²	0,0267		0,0091		-0,0002	
F-testi	108,18	0,0001	38,27	0,0001	0,34	0,8889

Taulukkoon on koottu tulokset kaikkien tutkimuksessa käytettyjen kolmen selitettävän muuttujan osalta. Kaikkien muuttujien kohdalla mallin oikaistu selitysaste on todella pieni, mikä tarkoittaa, ettei malli selitä selitettävien muuttujien ja tilintarkastushuomautusten välistä suhdetta hyvin. Tuloksista nähdään, että F-testin p-arvo on pieni, kun selitettävänä muuttujana ovat korko- ja rahoituskulut ja ostovelat. Tämän perusteella testin tulos on siis tilastollisesti merkittävä. Sen sijaan quick ratio –tunnusluvun kohdalla F-testin p-arvo on paljon suurempi, mikä on merkki, ettei tulos olisi tilastollisesti merkittävä. Tämän perusteella ei siis voida vetää juurikaan johtopäätöksiä siitä, vaikuttaako yhtiön saama huomautus osakeyhtiölain vastaisista saamisista yhtiön rahoituksen hintaan. Jos silti tarkastellaan mallien selittäviä muuttujia, tulosten mukaan tilintarkastushuomautus vähentäisi korko- ja rahoituskuluja ja ostovelkoja ja quick ratio –tunnusluku pienenesi. Eli tulokset ovat alkuperäisen oletaman mukaisia vain quick ratio –tunnusluvun osalta.

Tuloksia tulkittaessa tulee ottaa huomioon tilintarkastushuomautusten vähäinen määrä suhteessa vakimuotoisten kertomusten määrään. Esimerkiksi Taulukon 1 kohdalla, huomautuksen osakeyhtiölain vastaisista saamisista on saanut vain 17 yhtiötä eli tämä on 0,3 prosenttia koko aineistosta. Yhteensä huomautuksen saaneita yhtiöitä on vain 1,8 prosenttia tutkimuksen aineistosta. Tämä voi osaltaan vaikuttaa merkittävästi tuloksiin, sillä näin pienestä otoksesta ei voi vetää johtopäätöksiä kattavasti.

Taulukko 2 Regressioanalyysin tulokset, tilintarkastushuomautus tase-erien arvostuksesta

Muuttuja	Korko- ja rahoituskulut		Ostovelat		Quick ratio	
	Regressiokerroin	p-arvo	Regressiokerroin	p-arvo	Regressiokerroin	p-arvo
Vakio	-0,015	0,0001	0,155	0,0001	2,86	0,0001
D	-0,009	0,0007	-0,016	0,9231	-1,553	0,8570
S	0,000034	0,0001	-0,00008	0,6730	-0,005	0,5832
T	0,00000096	0,0070	-0,000047	0,0231	-0,0001	0,3480
L	-0,00000052	0,1585	-0,00000055	0,9980	-0,0003	0,7270
N	-0,0002	0,0001	-0,0002	0,8047	-0,038	0,4976
R ²	0,016		0,0003		0,0001	
Oikaistu R ²	0,0157		0		-0,0002	
F-testi	63,59	0,0001	1,06	0,3797	0,34	0,8866

Taulukossa 2 nähdään tulokset, kun yhtiö on saanut tilintarkastushuomautuksen taseerien arvostuksesta. Kyseisiä huomautuksia oli aineistossa yhteensä 16, mikä on 0,3 prosenttia koko tutkimuksen aineistosta. Tulokset ovat samansuuntaisia kuin Taulukossa 1 eli mallin selityksaste ei vaikuta olevan hyvä minkään selitettävän muuttujan kohdalla. F-testin p-arvo on pieni tarkasteltaessa korko- ja rahoituskuluja, mutta muiden selitettävien muuttujien kohdalla p-arvo on suurempi. Tuloksia ei siis voida pitää jälkimmäisessä tapauksessa erityisen tilastollisesti merkittävinä. Kun tarkastellaan itse tilintarkastushuomautusta selittävänä tekijänä, tulosten mukaan korko- ja rahoituskulut sekä ostovelat vähenisivät ja quick ratio –tunnusluku pienenesi. Tulokset ovat siis samat kuin yllä Taulukossa 1. Jälleen mallin selityksaste huomioiden tuloksista ei voida vetää johtopäätöksiä tilintarkastushuomautuksen vaikutuksesta yhtiön rahoituksen hintaan.

Taulukko 3 Regressioanalyysin tulokset, tilintarkastushuomautus tilinpäätöseristä

Muuttuja	Korko- ja rahoituskulut		Ostovelat		Quick ratio	
	Regressiokerroin	p-arvo	Regressiokerroin	p-arvo	Regressiokerroin	p-arvo
Vakio	-0,015	0,0001	0,155	0,0001	2,867	0,0001
D	-0,011	0,0001	0,026	0,7637	-1,143	0,8028
S	0,000034	0,0001	-0,000085	0,6800	-0,005	0,5813
T	0,00000096	0,0069	-0,0000047	0,0234	-0,0001	0,3489
L	-0,00000047	0,2001	-0,00000015	0,9942	-0,0003	0,7304
N	-0,0002	0,0001	-0,0002	0,7944	-0,038	0,4998
R ²	0,0182		0,0003		0,0001	
Oikaistu R ²	0,018		0		-0,0002	
F-testi	72,72	0,0001	1,08	0,3705	0,35	0,8828

Taulukossa 3 on esitetty tulokset, kun yhtiö on saanut tilintarkastushuomautuksen liittyen tilinpäätöseriin. Kyseisiä huomautuksia oli eniten tutkimuksen aineistosta, 58 kappaletta, mikä on 1,1 % koko aineistosta. Mallin selityksaste ei silti parane verrattuna aiempiin tuloksiin Taulukoissa 1 ja 2. F-testin p-arvo on pieni, kun selitettävänä muuttujana on korko- ja rahoituskulut eli tämän perusteella tulokset olisivat tilastollisesti merkitseviä. Kuten Taulukossa 2, F-testin p-arvo on suurempi kahden muun selitettävän muuttujan kohdalla eli tulokset siis eivät olisi erityisen merkitseviä tilastollisesti. Tarkasteltaessa tilintarkastushuomautusta mallin selittävänä muuttujana, Taulukon 3 tulokset eroavat Taulukoiden 1 ja 2 tuloksista

vain ostovelkojen osalta. Taulukosta 3 nähdään, että tilintarkastushuomautus lisäisi ostovelkoja. Kyseinen tulos tukisi alkuperäistä johtopäätöstä, mutta mallin selitysaste huomioiden, ei tästä voida tehdä johtopäätöksiä.

Regressioanalyysin tulosten perusteella käytetty malli ei siis selitä hyvin tutkimuksessa käytettävien selitettävien muuttujien suhdetta tilintarkastushuomautuksiin. Tilintarkastushuomautusten määrä on suhteessa niin pieni koko tutkimuksen aineistosta, että tämän voi tulkita vaikuttavan merkittävästi tuloksiin.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, vaikuttaako yhtiön samaa tilintarkastushuomautus yhtiön rahoituksen hintaan. Selitettävänä muuttujina käytettiin kahta tilinpäätöksen lukua ja yhtä tilinpäätöksen tunnuslukua.; korko- ja rahoituskuluja sekä ostovelkoja suhteutettuna taseeseen ja quick ratio –tunnuslukua. Tutkimuksessa oletettiin, että jos yhtiön rahoituksen hinta nousee, myös sen korko- ja rahoituskulut nousevat. Rahoituksen hinnan noustessa yhtiön myös joutuisi turvautumaan ostovelkojen määrän kasvattamiseen, mikä on kallis rahoituksen muoto, sillä ostovelat ovat usein lyhytaikaista velkaa, joiden maksamatta jättämisestä koituu yhtiölle paljon kuluja ja toimittajat eivät välttämättä ole yhteistyössä yhtiön kanssa, joka viivyttää laskujen maksua. Quick ratio –tunnusluku kuvaa yhtiön kykyä suoriutua lyhytaikaisista veloista. Mikäli rahoituksen hinta nousee ja ostovelat kasvaisivat, quick ratio –tunnusluku huononisi myös.

Samaa aihetta on tutkittu aikaisemmin lähinnä empiirisin keinoin, eli tutkimuksissa on kysely pankeilta ja muilta institutionaalisilta rahoittajilta, miten tilintarkastushuomautukset vaikuttavat heidän harkintaansa, kun yhtiö tulee pyytämään heiltä lainaa. Tulokset ovat olleet vaihtelevia ja sen vuoksi tässä tutkimuksessa keskityttiin tarkastelemaan samaa ongelmaa teoreettisemmalta pohjalta ja yritystietokannan avulla selvittämään asiaa. Voitto+ -tietokannasta saatiin noin 5000 suomalaisen pk-yrityksen tilinpäätöstiedot. Regressiomallin selitettävänä muuttujina käytettiin yllämainittuja kolmea tilinpäätöksestä saatua lukua ja malliin otettiin selittäviksi muuttujiksi Suomen kolme yleisintä tilintarkastushuomautusta, jotka ovat huomautus osakeyhtiölain vastaisista saamisista, huomautus tase-erien arvostuksesta ja huomautus tilinpäätöseristä. Mallin kontrollimuuttujiksi valittiin tunnuslukuja, jotka kuvaavat yrityksen kasvua, kannattavuutta, kokoa ja velkaantuneisuutta.

Regressiomallin tuloksien perusteella mallin selitysaste on hyvin alhainen eikä mallin avulla pystytä tekemään johtopäätöksiä tilintarkastushuomautusten vaikutuksesta yhtiön rahoituksen hintaan. Tutkimuksen ongelmaksi muodostui käytetty aineisto, sillä tilintarkastushuomautuksia on suhteessa annettuihin

tilintarkastuskertomuksiin hyvin vähän, vain 1,8 prosenttia. Näin pienestä määrästä huomautuksia ei pystytä tekemään kattavia johtopäätöksiä ja näin pienen määrän voidaan myös olettaa vaikuttavan regressiomallin tuloksiin niin, ettei mallin selitysaste ole korkea. Näin ollen tuloksista ei pystytä päättelemään vaikuttavakko tilintarkastushuomautukset yhtiöiden rahoitus hintaan.

Tilintarkastushuomautuksilla saattaa olla vaikutusta lainanantajan päätökseen, vaikka se ei näy ostoveloissa, korko- ja muissa pankkikuluissa ja quick ratio – tunnusluvussa. Pankit saattavat esimerkiksi vaatia yritykseltä lisäselvitystä lainansaannin tueksi, jos tilintarkastaja on antanut huomautuksen taloudellisesta tilanteesta, mutta antavat kuitenkin yritykselle lainaa. Jos tutkimus olisi empiirinen, tällaisia vaikutuksia voisi tutkia tarkemmin.

Myös suuremman aineiston analysointia voisi jatkotutkimuksessa harkita. Tämän tutkimuksen resursseilla ei paljon suurempaa aineistoa pystytty analysoimaan. Aineistoa yritettiin kasvattaa jonkin verran tutkimuksen teon aikana, mutta koska tilintarkastushuomautusten suhteellinen määrä ei oleellisesti kasvanut, päädyttiin lopulta käytettyyn noin 5000 yhtiön aineistoon. Kattavampi aineisto suomalaisista, ja ehkä myös ulkomaisista, yrityksistä voisi tuoda lisätietoa tilintarkastushuomautusten vaikutuksesta liiketoimintaan.

LÄHTEET

- Alakare S, Koskinen HT, Reinikainen M, Sedig R & Simola A (2008) Uusi tilintarkastuslaki Säännöksistä käytäntöön. KHT-Media Oy.
- Alhola K & Lauslahti S (2002) Laskentatoimi ja kannattavuuden hallinta. WSOY.
- Antle R (1982) The Auditor as an Economic Agent. *Journal of Accounting Research* 2/1982: 512.
- Asiakastieto.fi Luettu 30.11.2010.
https://www.asiakastieto.fi/help/fi/ohje_tunnusluvut.htm
- Audit Quality Forum (2005) Agency Theory and the Role of Audit. Institute of Chartered Accountants in England & Wales.
- Balsam S, Krishnan J & Yang J (2003) Auditor Industry Specialization and Earnings Quality. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* (September): 71-97.
- Bessell M, Anandarajan A & Umar A (2003) Information content, audit reports and going-concern: an Australian study. *Accounting and Finance* 43 (2003): 261-282.
- Blackwell DW, Noland TR & Winters DB (1998) The value of auditor assurance: evidence from loan pricing. *Journal of Accounting Research* Vol. 30 No.1 Spring 1998.
- Blumme N (2008) Osakeyhtiön Tilintarkastus. Talentum.
- Carcello J & Neal T (2003) Audit Committee Characteristics and Auditor Dismissals Following 'New' Going-concern Reports. *The Accounting Review* (January): 95-117.

- Carcello J & Palmrose Z (1994) Auditor Litigation and Modified Reporting on Bankrupt Clients. *Journal of Accounting Research*: 1–30.
- Chen K & Church B (1996) Going Concern Opinions and The Market's Reaction to Bankruptcy Filings. *The Accounting Review* (January): 117–128.
- DeAngelo LE (1981) Auditor size and quality. *Journal of Accounting and Economics* 3 (1981): 183–199. North-Holland Publishing Company.
- Dechow P, Sloan R & Sweeney A (1996) Causes and Consequences of Earnings Manipulation: An Analysis of Firms Subject to Enforcement Actions by the SEC. *Contemporary Accounting Research* (Spring): 1–36.
- DeFond M, Francis J & Wong TJ (2000) Auditor Industry Specialization and Market Segmentation: Evidence from Hong Kong. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* (Spring): 49–66.
- Eilifsen A, Messier WF, Glover ST & Prawitt DF (2009) *Auditing and Assurance Services*. 2. painos. McGraw-Hill Education.
- Elinkeinoelämän keskusliitto, Työ- ja Elinkeinoministeriö (2009) *Yritysten rahoituskysely vuosi 2009*.
- European Commission (2003) *SMEs and access to finance, Observatory of European SMEs, 2003/2*.
- Fama EF (1980) Agency Problems and the Theory of the Firm. *The Journal of Political Economy*. Vol. 88. No.2. April 1980: 288–307.
- Ferguson A, Francis JR & Stokes D (2003) The Effects of Firm-wide and Office-level Industry Expertise on Audit Pricing. *The Accounting Review* (April): 429–448.

Francis JR (2004) What Do We Know about Audit Quality?. *The British Accounting Review* 36, 2004: 345–368.

Francis JR & Krishnan J (2002) Evidence on Auditor Risk-management Strategies Before and After the Private Securities Litigation Reform Act of 1995. *Asia-Pacific Journal of Accounting and Economics* (December): 135–157.

Francis JR, Reichelt K & Wang D (2005) The Pricing of National and City-specific Reputations for Industry Expertise in the US Audit Market. *The Accounting Review* (January): 113–136.

Francis JR & Wilson E (1988) Auditor Change: A Joint Test of Theories Relating to Agency Costs and Auditor Differentiation. *The Accounting Review* (October): 663–682.

Francis JR & Wang D (2004) Investor Protection and Auditor Conservatism: Are Big 4 Auditor Conservative Only in the United States?. Working Paper: University of Missouri and University of Nebraska.

Frankel R, Johnson M & Nelson K (2002) The Relation between Auditors' Fees for Non-audit Services and Earnings Management. *The Accounting Review* (Supplement): 71–105.

Gómez-Guillamón AD (2003) Usefulness of the audit report in investment and financing decisions. *Managerial Auditing Journal*, 18, 6/7: 2003.

Hallituksen esitys 194/2006

Hendriksen ES & Van Breda MF (1992) *Accounting Theory*. Fifth edition. Irwin McGraw-Hill.

Horsmanheimo P, Kaisanlahti T & Steiner M (2007) *Tilintarkastuslaki – kommentaari*. Sanoma Pro.

HTM-tilintarkastajat ry. Luettu 15.3.2011.

http://www.htm.fi/valvonta/tilintarkastajien_valvonta

Hyytinen A & Väänänen L (2004) Mandatory Auditor Choice and Small Firm Finance. Bank of Finland, Department of Financial Markets and Statistics.

Jensen MJ & Meckling WH (1976) Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, October, 1976, V.3, No. 4: 305-360.

Johnson V, Khurana I & Reynolds JK (2002) Audit Firm Tenure and the Quality of Financial Reports. *Contemporary Accounting Research* (Winter): 637–660.

Jones J (1991) Earnings Management During Import Relief Investigations. *Journal of Accounting Research* (Autumn): 193–228.

Kaisanlahti T & Jänkälä M (2009) Kirjanpitolainsäädäntö 2009. WSOY.

Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja. 6/1998.
Tilintarkastajien raportointiryhmä. Kauppa- ja teollisuusministeriö.

KHT-yhdistys. Luettu 3.3.2011

<http://www.khtyhdistys.fi/toimintaymparisto/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit>

KHT-yhdistys. Luettu 23.3.2011

<http://www.khtyhdistys.fi/toiminta/lausunnot-ja-kuulemiset/2008/komission-suositus-tilintarkastajan-vahingonkorvausvastuun-rajoittamisesta-11.09.2008>

Klein A (2002) Audit Committee, Board of Directors Characteristics, and Earnings Management. *Journal of Accounting and Economics* (August): 375-400.

Knüpfer S & Puttonen V (2009) *Moderni Rahoitus*. 4. painos. WSOYpro Oy.

- Koskinen HE (1999) *Tilinpäätöksen lainmukaisuus ja tilintarkastuskertomus*. 2. painos. Finnpublishers Oy.
- Lennox C (2004) Audit Quality and Executive Officers Affiliations with CPA Firms. *Journal of Accounting and Economics* (Volume 39, Issue 2, June 2005): 201–231.
- Leppiniemi J & Leppiniemi R (2005) *Hyvä Tilinpäätöskäytäntö*. 5. Painos. WSOY.
- Leppiniemi J & Leppiniemi R (2006) *Tilinpäätöksen tulkinta*. 4. painos. WS Bookwell Oy.
- Menon K & Williams D (2004) Former Audit Partners and Abnormal Accruals. *The Accounting Review* (Vol 79, No. 4 2004): 1095–1118.
- Meyers J, Meyers L & Omer T (2003) Exploring the Term of the Auditor-client Relationship and the Quality of Earnings: A Case for Mandatory Auditor Rotations?. *The Accounting Review* (July): 779–799.
- Nelson M, Elliott J & Tarpley R (2002) Evidence from Auditors about Managers' and Auditors' Earnings Management Decisions, *The Accounting Review*: 175–202.
- Niemi L & Sundgren S (2010) Are modified audit opinions related to the availability of credit? Evidence from Finnish SMEs. Working paper
- Palmrose Z (1987) Litigation and Independent Auditors: The Role of Business Failures and Management Fraud. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* (Spring): 90–103.
- Palmrose Z (1988) An Analysis of Auditor Litigation and Audit Service Quality. *The Accounting Review* (January 1988): 55–73.

- Palmrose Z (2000) Empirical Research in Auditor Litigation: Considerations and Data, Studies in Accounting Research No 33. American Accounting Association, Sarasota, FL.
- Porter B (1993) An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap. Accounting and Business Research. Vol. 24. No. 93: 49-68.
- Raghuandan K (1993) Predictive Ability of Audit Qualifications for Loss Contingencies. Contemporary Accounting Research (Spring): 612–634.
- Reynolds JK & Francis JR (2000) Does Size Matter? The Influence of Large Clients on Office-level Auditor Reporting Decisions. Journal of Accounting and Economics (December): 375–400.
- Riistama V (1999) Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. 2. painos. Werner Söderström Oy.
- Rittenberg LE & Schwieger BJ (2003) Auditing Concepts for a changing environment. 4th Edition. South-Western, Thomson Learning.
- Ross SA, Westerfield RW & Jordan BD (2008) Corporate Finance Fundamentals. 8. painos. McGraw-Hill Education.
- Scott WR (2003) Financial Accounting Theory. 3. painos. Pearson Education Canada Inc.
- Seetharaman A, Gul F & Lynn S (2002) Litigation Risk and Audit Fees: Evidence from UK Firms Cross-listed on US Markets. Journal of Accounting and Economics (February): 91–115.
- Shapiro SP (2005) Agency Theory. Annual Review of Sociology. 2005. 31: 263–284.

Simunic D (1980) The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence. *Journal of Accounting Research* (Spring): 161–190.

Sloan RG (2001) *Financial Accounting and Corporate Governance: A Discussion*. School of Business Administration, University of Michigan.

Solomon I, Shields M & Whittington OR (1999) What do Industry-specialist Auditors Know? *Journal of Accounting Research* (Spring): 191–208.

Söderström T, Mäkinen I & Pietarila M (2002) *Laskentatoimi Kredit*. WSOY.

Tilintarkastusalan Kertomukset ja Lausunnot (2009). KHT-Media.

Tilintarkastusalan suositukset 2004 (2004). KHT-Yhdistys – Föreningen CGR ry.

Tilintarkastuslaki luettu 11.1.2011–8.10.2012.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070459>

Troberg P & Viitanen J (1999) The Audit Expectation Gap in Finland in an International Perspective. *Swedish School of Economics and Business Administration*.

Watts RL & Zimmerman JL (1986) *Positive Accounting Theory*. Prentice-Hall.

Weber J & Willenborg M (2003) Do Expert Informational Intermediaries Add Value? Evidence from Auditors in Microcap IPOs. *Journal of Accounting Research* (September): 681–720.

Viitanen J (1995) *Odotuskuilu – tilintarkastajien arkipäivää Suomessakin*. *Tilintarkastus – Revision*. 2/95.

Vuorinen E (1995) *Tilintarkastus Uudessa Kunnalliskulttuurissa*. Vuoricon Oy.